

DOMVS SAPIENTIAE

Enric Querol Coll

L'ANTIGA UNIVERSITAT A TORTOSA (1529-1824)

Col·lecció Campus Terres de l'Ebre

URV | CAMPUS EXTENS
Antena Cultural
Tortosa

UNIVERSITAT
ROVIRA I VIRGILI
Campus
Terres de l'Ebre

PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
Av. Catalunya, 35 · 43002 Tarragona
Tel. 977 558 474 · publicacions@urv.cat
www.publicacions.urv.cat

1a edició digital: desembre de 2020
ISBN URV (PDF): 978-84-8424-837-8
DOI: 10.17345/978848424

Cita el llibre.

Consulta el llibre a la nostra web.

Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA.

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unión de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional.

L'antiga Universitat a Tortosa (1529-1824)

Enric Querol Coll

Direcció de la col·lecció

Núria Gil Duran

Tortosa, 2013

Querol Coll, Enric

L'antiga Universitat a Tortosa : (1529-1824) / Enric Querol Coll

Tortosa : Antena Cultural Tortosa. Universitat Rovira i Virgili, 2013

122 p. : il. col., 24 cm.

(Universitat Rovira i Virgili. Campus Terres de l'Ebre / direcció Núria Gil Duran ; 3)

Notes. Bibliografia

ISBN: 978-84-695-7779-0

1. Universitat de Tortosa (1529-1824) -- Història. 2. Universitats -- Catalunya -- Tortosa -- Història -- 1529-1824. 3. Universitat i cultura -- Catalunya -- Tortosa -- Història -- 1529-1824. I. Gil Duran, Núria, dir. II. Col·lecció

Edita:

Antena Cultural Tortosa
Universitat Rovira i Virgili
Avinguda Remolins, 13-15, 43500 Tortosa

1ª Edició en paper: Juliol del 2013

Disseny i impressió a Gràfica Dertosense S. L. Cervantes, 21, 43500 Tortosa

DL: T-738-2013

Tots els drets reservats

Fotografia: PUBLIFYOTO. La Salle, 22, 43500 Tortosa

Foto coberta: Detall de la portalada del Reial Col·legi de Sant Maties i Sant Jaume

Foto contracoberta: Escaquer de la balustrada del pati del Reial Col·legi de Sant Maties i Sant Jaume

Amb la col·laboració de:

Ajuntament de Tortosa i Diputació de Tarragona

ÍNDIX

Presentacions	7
Abreviatures utilitzades	11
Prefaci	13
Antecedents	17
Fundació	20
El Reial Col·legi de Sant Maties i Sant Jaume.....	28
El Reial Col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi. Consolidació i projecció social	37
Orientació intel·lectual i producció literària	49
Baltasar Sorió	50
Jeroni Taix	52
Juan Hernando.....	52
Blai Verdú	54
Juan Lorenzo Cairosa.....	56
Josep Bramó.....	57
Andreu del Fau.....	57
Crisòstom Bonamich	57
Raimundo Sáenz	59
Pius Pla	59
Mateu Comes de Montada	59
Tomás de Torres.....	60
Lluís Barutell	60
Teatre	60

Els segles XVIII-XIX. Canvi de dinastia i degradació del centre.....	63
Projecció intel·lectual.....	72
Luis Ruiz Villafranca.....	76
Juan Olóriz.....	77
José Vela.....	78
Josep Sánchez.....	79
Francesc Bernad.....	81
Guerra del Francès i erecció del Seminari Conciliar.....	84
Apèndix 1. Rectors del Reial Col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi.....	95
Apèndix 2. Memorial lliurat a la Cort el 1717 per a conservar la llicència d'atorgar graus.....	99
Bibliografia.....	103

Presentacions

És un orgull per al Campus de les Terres de l'Ebre haver participat en la realització de l'obra que et fem a mans, amic lector. Recentment vam encomanar a Enric Querol una conferència al Campus sobre la història de la Universitat de Tortosa. Aquella conferència va deixar la gent que hi va assistir sorpresa i convençuda que es tractava d'una part de la nostra història que calia recordar i passar en net.

Enric Querol ha dut a terme, en aquest llibre, una molt bona feina com a historiador. Ha ajuntat tot el que havien fet una llarga llista d'historiadors antics i contemporanis, i hi ha afegit el que ell mateix ha trobat. El resultat és un petit tresor, la història d'una idea, la d'una universitat que va exercir des de 1529 fins al 1824 amb totes les seves vicissituds i problemes: gairebé tres-cents anys!

A les pàgines que vénen a continuació hi ha la història d'aquell període. Des del primer rector, Baltasar Sorrió, fins a la història d'un llibre, el *Lumen domus*, que descriu la història d'una part de la existència de l'antiga universitat, escrit de manera coral per diverses persones (iniciat el 1633 pel rector Raimundo Sáenz, després de molts problemes, desaparicions incloses, es troba avui a la Biblioteca de Catalunya). Hi trobaràs també, lector, la descripció de tot el que va haver de fer la gent de l'època per conviure amb la derrota catalana de 1714 i la decisió del Borbó de l'època d'eliminar totes les universitats catalanes i deixar-ne només una, a Cervera. Van saber trampejar la situació i continuar la seva feina.

És, en resum, la història d'una part del nostre passat. El Campus de les Terres de l'Ebre fa tan poc temps que ha iniciat el seu camí que veiem aquest passat com aquell que mira i repassa la història de la seva

família, amb una mescla de melangia, orgull i esperant no desmerèixer-ne el record.

Moltes gràcies a totes les institucions que han col·laborat perquè aquesta iniciativa reeixís i a tu, lector, res més: només et vull desitjar que gaudeixis amb la seva lectura.

Azael Fabregat Llangostera
Director del Campus de les Terres de l'Ebre
Tortosa

El professor tortosí Enric Querol, doctor en filologia i expert en literatura catalana en l'edat moderna, ens presenta una nova investigació que ens dóna llum sobre la Universitat de Tortosa com a institució, però també sobre l'edifici que va acollir els primers estudis universitaris a la nostra ciutat, els Reials Col·legis. Estem davant, per tant, d'un llibre que documenta la tradició universitària de la nostra ciutat i el paper que ha tingut en aquest camp l'edifici bastit durant aquell temps i que tan bé representa l'esplendor de Tortosa durant el segle XVI, tal com diu el lema de la nostra Festa del Renaixement. De fet, les referències al cavaller Cristòfol Despuig, autor de *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, i un dels personatges centrals del Renaixement a Tortosa, són constants al llarg de tota l'obra i evocuen detalls com el procés constructiu dels Reials Col·legis.

L'antiga Universitat de Tortosa (1529-1824) explica, amb rigor i amb gran luxe de detalls, la creació, l'ascens, la consolidació i la decadència dels estudis universitaris a la ciutat de Tortosa, que no es van recuperar fins ben bé un segle i mig després. Estem davant d'una obra que tracta fonamentalment de la història de la universitat tortosina i de la seva activitat pedagògica, dos vessants poc estudiats, a diferència de l'aspecte arquitectònic i artístic de l'edifici on s'impartien les classes, que disposa de més bibliografia científica.

El text posa en context la fundació dels Reials Col·legis dins la societat del moment, n'estudia l'impacte social i cultural, i presenta la producció intel·lectual que en va sorgir.

Tot just arrencar, el doctor Querol es fa una pregunta molt pertinent: de què parlem quan parlem d'universitat? L'autor justifica la denominació fugint de patents i títols, ja que la realitat "es basa en tres elements innegociables: professors, currículum i estudiants", i precisa

que l'objecte de la investigació són els estudis superiors vinculats als Reials Col·legis dominics, des de la seva fundació per Baltasar Sorio, el 1529, fins al 1824, quan perden la dotació econòmica i passen a ser controlats pel bisbe.

Es tracta, doncs, d'un estudi detallat dels gairebé tres segles d'estudis universitaris a Tortosa i d'una nova aportació a la recerca i al coneixement de la nostra història, durant un temps en què Tortosa va tenir un important paper dins la Corona d'Aragó. A través de la història dels estudis universitaris a la ciutat també en podem conèixer millor l'evolució social i econòmica, ja que la institució universitària fou una de les més importants durant el període estudiat.

Gairebé dos-cents anys després de la Universitat de Tortosa, la nostra ciutat ha recuperat afortunadament els estudis universitaris. Avui són diverses les universitats que tenen presència a la nostra ciutat. Tanmateix, i sense cap tipus de dubte, la Universitat Rovira i Virgili (URV) és la Universitat de Tortosa i de les Terres de l'Ebre, digna hereva d'aquella que l'any 1529 va iniciar la seva singladura als Reials Col·legis de Tortosa.

Vull agrair a l'Antena Cultural de la URV l'edició d'aquesta investigació i al seu autor, el doctor Enric Querol, les seves aportacions al coneixement acurat del nostre passat, que han estat fetes d'una forma rigorosa i pedagògica alhora.

Ferran Bel i Accensi
Alcalde de Tortosa

ABREVIATURES UTILITZADES

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó

ACBEB: Arxiu Comarcal del Baix Ebre

ACTo: Arxiu Capitular de Tortosa

ADTo: Arxiu Diocesà de Tortosa

AHN: Archivo Histórico Nacional

BC: Biblioteca de Catalunya

BUB: Biblioteca de la Universitat de Barcelona

CA: Consell d'Aragó

c.: *circa*, 'pels volts de'

cf.: confronteu [amb]

doc.: document

f.: foli/folis

Llg.: lligall

p.: pàgina/pàgines

reg.: registre

s.p.i.: sense peu d'impremta

UV: Universitat de València

v.: *verso*

veg.: vegeu

vol.: volum

Claustre del Col·legi de Sant Maties i Sant Jaume. (Foto: J. Laurent (1868-1874)).

Prefaci

Els registres i memòries escrites sobre els Reials Col·legis comencen gairebé des del mateix moment de la seva fundació, amb les notes redactades pel primer rector, Baltasar Sorió, que diposità a l'Arxiu de la institució. Les notícies bibliogràfiques comencen també ben prompte, podríem dir que amb la coneguda referència de Cristòfol Despuig, que fa esment, el 1557, del procés constructiu de l'edifici: «mirau los Col·legis Reials que en Sant Domingo se fabriquen, lo u per a instruir los fills dels nous cristians convertits de la secta mahomètica i l'altre per a llegir teologia i altres ciències, que magnífica obra és» (Querol Coll; Solervicens 2011: 109). El cronista dominic Francisco Diago (1599: 278) ja dóna compte, per bé que breument, del procés de fundació. Serà Francesc Martorell qui emprendre el tema *in extenso* als capítols xv i xvi de la *Historia de la antigua Hibera* (1626), primera història oficiosa de la ciutat. L'historiador tortosí no sols dóna notícia de la fundació, sinó que també, gràcies a que tingué accés a l'Arxiu, presenta una nòmina dels estudiants i dels professors més destacats que passaren pel centre: la plana major dels dominics de la província d'Aragó (Martorell 1997: 87-102). El 1633, l'aleshores rector Raimundo Sáenz redactà l'encara inèdit *Lumen domus*, o *Historia del principio, fundación, progreso y otras cosas del Collegio Real de Santo Domingo y San Jorge de la ciudad de Tortosa*. Aquesta crònica, continuada per futures mans, conté informació essencial i ineludible a l'hora d'emprendre qualsevol aproximació a la història de la institució. Tan bon punt prengué possessió del càrrec, Sáenz s'esmerçà a endreçar l'arxiu, on va trobar les notes manuscrites de Sorió, ja maltractades pel pas del temps, que utilitzà per a bastir la seva crònica. El *Lumen domus* restà manuscrit a l'arxiu dels Reials Col·legis –que per mor de la comoditat anomenarem R. C.–; arran de la desamortització del 1835 el llibre va anar a parar, segurament, a la Biblioteca del Seminari de Tortosa, i durant la Guerra Civil del 1936-1939 ingressà a la Biblioteca de Catalunya, junt amb altres llibres i

l·ligalls de l'Arxiu dominic, a través de la campanya de salvament de manuscrits empresa per Jordi Rubió.

Deixant de banda les inevitables referències incloses a les històries de l'orde dominic, haurem d'esperar fins al segle xx per retrobar cert interès historiogràfic. Federico Pastor (1902) enceta aquesta etapa amb una sèrie d'articles que, basant-se principalment en el ja esmentat *Lumen domus*, basteixen un panorama històric una mica esquemàtic, però, al cap i a la fi, funcional dels Reials Col·legis, alhora que aporta també alguns apunts artístics. Barraquer (1906: vol. II, 83-88) presenta unes notes històriques basades, principalment, en la informació facilitada personalment per Pastor i també en les obres d'O'Callaghan (1897), així com una descripció artística fruit de la seva visita, sense més transcendència. La desaparició del *Lumen domus* durant la Guerra Civil fou, però, un entrebanc per a la investigació, i la major part d'estudis es van decantar per descripcions artístiques del complex o bé per síntesis històriques divulgatives, com és el cas de J. Massip (1968a, 1968b, 1968c, 1968d), J. F. Massip (1981a, 1981b, 1981c) i Echarte (1997). Val a dir que J. Massip fa un pas endavant, respecte a les fonts d'estudi, en donar a conèixer la documentació conservada a l'Archivo Histórico Nacional. Pel que fa a la història de l'art, Garriga (1986) i Carbonell (1991) són els primers que interpreten amb criteri l'arquitectura del conjunt dins de la tradició renaixentista, mentre que Revilla (1987) opta per una interpretació iconogràfica. Oberts a noves fonts que permeten donar un salt respecte els estadis d'investigació anteriors, els estudis de García Hinarejos (2000), que va consultar els llibres d'obra, custodiats a l'Arxiu Capítular de Tortosa, i Arribas (2000), que beu de diverses fonts arxivístiques, aporten novetats sobre el procés constructiu i la concepció artística del complex dominic, així com interessants notícies sobre la fundació. Fabregat (2004) analitza la simbologia del famós fris dels monarques, mentre que Jacobo Vidal (2005: 144-156) presenta, a més d'un estat de la qüestió, diverses novetats arxivístiques, alhora que actualitza el discurs sobre la contextualització del projecte artístic en el marc de les corrents arquitectòniques del moment a la Corona d'Aragó. En un altre àmbit, amb una finalitat pedagògica, el Grup d'Estudis de Tortosa publicà una guia didàctica sobre el complex arquitectònic (Altarriba; Baluja; Curto 1996). Posteriorment, nosaltres mateixos vam presentar una

aproximació a la funció pedagògica del centre, al seu paper com a nucli d'irradiació cultural i a l'encaix de la institució dins la societat tortosina, fins al segle XVIII (Querol Coll 2006: 64-88).

La bibliografia que hem presentat, encara que no és exhaustiva, recull les principals investigacions sobre els R. C. Observem que, si bé la vessant artística ha estat raonablement estudiada, altres facetes, com ara l'estudi de la l'activitat pedagògica, de les directrius intel·lectuals que regiren la institució o, simplement, una història social des de la seva erecció, el 1529, fins a la dissolució, el 1824, no han rebut cap tipus d'atenció per part de la crítica o, si més no, han estat tractades de manera parcial, bé a nivell conceptual o temporal. Aquestes són, per tant, les línies de treball que volem resseguir en la nostra modesta aportació: contextualitzar la fundació dels Reials Col·legis dins la societat hispànica del moment; analitzar l'impacte sociocultural de la institució tant a la ciutat com a l'exterior, i presentar i valorar la producció intel·lectual sorgida del centre. Finalment, caldrà també resseguir les vicissituds de la institució al llarg dels gairebé tres segles de decurs històric en què s'encarna.

Voldria parlar un moment de les fonts. A més de la bibliografia ja exposada i d'altra de més tangencial, hi ha un important volum d'informació provinent de diversos fons documentals que ens permet una aproximació diversificada i polièdrica al tema. L'Arxiu Capitular de Tortosa, l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre, l'Arxiu Diocesà de Tortosa, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'Archivo Histórico Nacional i, especialment, el *Lumen domus*, actualment *retrobat* i custodiat a la Biblioteca de Catalunya, ens proporcionen un corpus documental i un gavadal de dades que ni de bon tros exhaurirem en aquestes pàgines.

***

Cal encara una nota sobre el títol i la datació que proposem (1529-1824). I a l'efecte, és pertinent preguntar-nos de què parlem quan parlem d'universitat. Es tracta d'una institució amb patent reial o pontifícia per atorgar graus universitaris, d'un Estudi d'un orde religiós o, simplement, d'estudis superiors? Si ens referim, amb rigor, a la universitat, si més no, a l'edat moderna, hem d'entendre aquella institució educativa que rep tal denominació per l'esmentada patent reial o pontifícia. En aquest cas, hem de circumscriure l'antiga

Universitat tortosina del 1534, any en què rep la butlla fundacional del papa Pau III, fins al 1717, en què Felip V suprimeix totes les universitats catalanes per fundar la de Cervera. Ara bé, no ens deixem enlluernar pels títols: el mateix currículum –Arts i Teologia– s’ensenyava a Tortosa des del 1529, any en què Sorió fundà l’Estudi dominic, i es continuà ensenyant, després el 1717, fins al 1801, en què els estudis dels Reials Col·legis queden adscrits a la Universitat de Cervera. Però de fet, tot continuarà igual –ara les Arts s’anomenen, però, Filosofia–, fins al 1824, en què el bisbe Víctor Damián Sáez funda un seminari conciliar. I, pregunto capciosament, què s’ensenyava al Seminari sinó les ja conegudes i consuetudinàries disciplines? És per això que el títol d’aquest llibre vol encotillar, crec que sense gaire èxit, una realitat que, com diria el poeta, té natura d’anguila i s’esmuny, es regira, es reinventa i subsisteix, amb un o altre nom, amb patents oficials o no, sobre la base de tres elements innegociables: professors, currículum i estudiants.

Per tal de no donar gat per llebre, ens cal acotar, per tant, l’objecte d’estudi: els estudis superiors vinculats als Reials Col·legis dominics, des de la seva mateixa fundació, el 1529, fins que, el 1824 perden la dotació econòmica que els hi era pròpia i passen a ser controlats directament pel bisbe, convertits en seminari conciliar.

Antecedents

La *universitas scholarium*, aquella ‘totalitat’ o ‘generalitat’ d’estudiants i professors agrupats, a mode dels gremis professionals, per a defensar els seus drets i privilegis com a ens corporatiu, no va quallar a la Tortosa medieval. No fou, però, perquè la ciutat no tingués institucions apropiades i cura per educar el jovent. Ja el 1309 tenim notícia que un tal Mascaró Sobrevetla tenia escola al palau del Bisbe.¹ Aquest mestre, segurament assalariat pel Capítol, devia regir l’escola catedralícia que, segons les disposicions del concili IV del Laterà (1215), havia de patrocinar cada seu episcopal.

El Consell tenia també interès per l’educació dels ciutadans. La ciutat gaudia d’una escola de minyons on un mestre ensenyava els més petits de llegir, escriure i comptar, i d’un Estudi de Gramàtica on els alumnes aprenien el *trivium* –gramàtica, o llatí, lògica i retòrica– amb el mestre major. Tenim constància de l’activitat de l’Estudi des del 1349, si més no, en què es contracta Francesc Llätzer, de Morella, amb l’obligació de «legir e mostrar gramàtica e lògica als fills dels prohòmens de la dita ciutat e aquells instruir en altres sciències e bons nodriments».² A la segona meitat de segle XIV el Capítol catedralici i el Consell municipal van unificar el càrrec en un únic mestre. Aquest acord permetia gaudir d’un major pressupost que, a la vegada, es traduïa en la contractació de mestres de prestigi, alguns d’ells docents a la Universitat de Lleida, com ara Simó de Prades (1349) o Francesc Calmets (1376).

El caràcter corporatiu i gremial d’aquelles universitats medievals, en què els estudiants i professors tenien prou força per a enfrontar-se als municipis i fer valer les seves exigències i prerrogatives com a col·lectiu, queda manifest en la primera notícia referent al possible establiment d’un Estudi General a la ciutat de Tortosa, el 1373. Aquell any, els estudiants de la Universitat de Lleida, enfrontats amb la

---

1. ACBEB. Fons de l’Ajuntament de Tortosa. Reg. 1402 (paper), f. 15.

2. Fons de l’Ajuntament de Tortosa. Provisions 4, f. 79.

Paeria lleidatana per raons jurisdiccionals i fiscals, i descontents pels problemes econòmics del municipi que es traduïen en un deficient pagament al professorat, decidiren juramentar-se per tal de traslladar l'Estudi a Tortosa. Els 300 estudiants conjurats establiren contacte amb el Consell tortosí i van redactar una sèrie d'articles per a començar les negociacions. Finalment, els estudiants, jugant a dues bandes, aconseguiren forçar una millora de les condicions per part de la Paeria i el trasllat no es va arribar a materialitzar (Sabaté 2003). Al llarg del segle XV no tornarem a trobar referències a plans o propostes d'establir un Estudi General. Els estudiants tortosins freqüentaven la Universitat de Lleida, a l'hora d'estudiar dret, però també Saragossa, Osca, València, Barcelona, Montpeller, Bolonya o París. Sabem també que alguns juristes oferien classes particulars per a preparar els estudiants universitaris. Així, el 3 de novembre del 1507, Rafael Comes, doctor en dret, i el batxiller Pere Palau concordaren amb diversos estudiants de dret canònic de la ciutat la lectura dels llibres de les *Decretals*.³

Finalment, no hauríem de passar per alt l'estudi del convent franciscà de Tortosa, on els frares de l'orde eren formats en Gramàtica, Lògica i Teologia. El Consell, que contribuïa econòmicament a les necessitats del convent, tenia un lector assalariat per a donar lliçons públiques de Teologia i predicar sermons en solemnitats concertades (cf. Vives 2003: 252-255). Malauradament, no hi ha estudis específics sobre aquest aspecte, per la qual cosa ens limitem a assenyalar-ne l'existència.

---

3. ACBEB. Fons Notarial de Tortosa (secció històrica), reg. 1304, s/f. doc. 72.

Ihs

Libro de la vniuersidad
del Colegio de S.^{to} Domingo y
San Jorge de la ciudad de Tortosa
erigida por los Sumos Pontifices Six-
to quarto, Paulo tercero, y Clemen-
te octauo de buena memoria.

Y nuevamente autorizada con la Auto-
ridad y Priuilegio de vniuersidad Real
Por la sacra Católica y Real Magestad
del Rey de España Nuestro Señor, Don
Philippe quarto el Grande. a veinte
y siete de Agosto del año 1645

Dignare me Laudare et Regis Sacra. Pa-
mi. v. ad em.

Libro de la Universidad del Colegio de Santo Domingo y San Jorge de la ciudad de Tortosa, que recull els estatuts així com la nòmina de rectors de la institució. (BC).

Fundació

L'establiment de la universitat a Tortosa és prou coneguda gràcies al testimoni de l'historiador dominic Francisco Diago i, especialment, gràcies al ja conegut testimoni del *Lumen domus*, crònica manuscrita dels Reials Col·legis parcialment recollida per Federico Pastor (1902). Sáenz treballà a l'arxiu dels R. C., on hi trobà els manuscrits de Baltasar Sorió, fundador del centre i, per tant, actor i testimoni de primera mà. Segons aquesta font, hem de lligar la fundació de l'Estudi a la Lectoria de la Seu, institució fundada pel bisbe Jaume d'Aragó i el Capítol el 1365. El lector de la Seu, càrrec nomenat pel Capítol catedralici, era un teòleg de prestigi que formava els canonges i el clergat en general en Sagrada Escripura i Teologia, i predicava les quaresmes o altres sermons concertats. Alhora, el lector era l'autoritat oficiosa o, en tot cas, un referent ineludible per a dilucidar els punts morals més controvertits, que afectaven no només l'estament eclesiàstic, sinó que també tenien repercussió sobre la societat civil –per exemple, la licitud de les representacions de comèdies, punt extremadament polèmic durant la primera meitat del segle XVII.

La lectoria fou atorgada a l'orde dels dominics. El lector residia a una casa construïda gràcies a la deixa testamentària de Bertomeu Pons (1362), que havia nomenat els procuradors de la ciutat manumissors d'un llegat de 500 sous per a bastir una capella dedicada a sant Pere i sant Pau, amb una habitació annexa per als futurs lectors. La casa i l'església es van començar a construir el 1367-1368 i posteriorment es van comprar altres solars contigus (Pastor 1902: n° 445, 1). Si bé en principi es bastí una edificació molt senzilla, gairebé ocupada únicament pel lector i el seu servent, J. Vidal (2008: 377-382) ha deixat constància de la construcció d'una primitiva església i d'un claustre ja a finals del segle XIV. En tot cas, el convent tenia pocs religiosos i els lectors es van anar succeint sense canvis substancials fins a l'arribada de Baltasar Sorió, el 1521, que va voler convertir la casa del lector en un col·legi de l'orde.

Cal presentar succintament la figura de Sorió. Nascut a València el 1457, es doctorà en teologia a París i professà a l'orde Sant Domènec. La seva vida centenària el portà a diversos convents i aconseguí fer-se un nom com a home de lletres. Fou un dels jutges de la justa poètica en honor de Santa Caterina de Sena celebrada a València el 1511, mentre que, el 1513, féu imprimir l'ègloga nadalenca representada pels conventuals de Sant Mateu, on aleshores era prior. Arribat a Tortosa el 1521, el 1522 viatjà a Vitòria amb alguns canonges de la Seu per a felicitar el cardenal i bisbe de Tortosa, Adrià d'Utrecht, amb motiu del seu nomenament com a papa. Publicà diverses obres teològiques i doctrinals, entre les quals cal destacar les gestades a la ciutat: el *Mariale* (Tortosa, 1538), sermonari dedicat al bisbe Antonio de Calcena, i el *Sermones Deipare Virginis sanctorumque per circulum anni* (Tortosa, 1538). Més endavant incidim en aquestes i altres obres del dominic. És molt probable que Sorió fes traslladar el tipògraf Arnau Guillem de Montpesat des de València a fi d'imprimir aquestes obres. L'any següent Montpesat, a expenses del Consell municipal, estampà el *Llibre de les costums generals escrites de la ciutat de Tortosa* (1539). Sorió acabà els seus dies retirat als Reials Col·legis, gairebé el seu feu personal, on morí el 1557, i resta soterrat a l'església del convent de Sant Domènec.

Tornant al fil del discurs, Sorió, home de gran experiència i amplis contactes amb els cercles de poder, va voler donar projecció, com ja hem dit, a la casa de la Lectoria i convertir-la en un estudi dominic. Al capítol provincial de l'orde del 1528 aconseguí l'aprovació per fundar l'esmentat estudi, que s'havia d'organitzar segons els estatuts del col·legi de Valladolid. Segons el *Lumen domus* (f. 26), aquest estudi estava ja operatiu el 1529. En el capítol provincial de l'orde de 1530 es va ratificar l'«estudio hecho por el reverendo maestro fray Baltasar Sorió, fundado en la casa de Tortosa» (Diago 1599: 278v); en el capítol general de 1532 es donà a la casa d'estudis el rang de *Col·legi* de l'orde; finalment, el 26 de febrer del 1534, Pau III n'expedí la butlla fundacional.

Tot i el suport del Capítol i el Consell, que veien un projecte profitós per a la ciutat, les rendes per a mantenir els lectors, és a dir, els professors, el col·legials que hi residien i construir l'edifici que satisfés

les necessitats, eren molt minses. Sorió comptava, a la pràctica, amb la renda de la Lectoria, les almoines que s'acaptaven i una pensió de 30 lliures anuals que li assignà el Capítol. La societat tortosina s'anà engrescant, però, amb la iniciativa; fruit d'aquest esperit en són les cessions d'edificis i les donacions pecuniàries puntuals per part del Consell, Capítol i ciutadans particulars.⁴ Una aproximació al sentiment general es pot copsar en la carta que el Consell adreçà al secretari reial Francisco de los Cobos, el 1541, amb l'objectiu d'aconseguir el patrocini reial en la construcció de l'Estudi:

En esta ciudad avían fallecido los letrados en las Artes y en Sagrada Teología, que en todas las cassas de los monasterios de religiosos no avía quien leyese ni estudiase, y zelando el reverendo maestro Sorió [...] la perdición de las letras, uvo una bulla apostòlica para hacer colegio en su casa, [...] que en menos de ocho anyos que ha se empeçó el fervor y exercicio, han salido muchos maestros, y bien doctos y buenos predicadores.⁵

El nou Estudi no sols oferia la possibilitat de formació als dominics, sinó també al clergat i als seglars en general. Segons una carta enviada pel Capítol a l'emperador, el 1542, «les lliçons que en aquell [Estudi] se fan en Arts i Teologia, i especialment en la Sagrada Scriptura, són comunes a tots los eclesiàstics i seculars que volen oir i entrevenir en los exercicis escolàstics».⁶

Comptat i debatut, tenim una universitat de tipus conventual, dirigida pels dominics, amb Baltasar Sorió com a rector, on s'implantà l'habitual model de París, en què les disciplines fonamentals eren Arts i Teologia –cal entendre les Arts com un ensenyament mitjà que preparava els estudiants per als autèntics estudis superiors: Medicina, Teologia i Dret. Els lectors, o professors, eren teòlegs de la província dominica d'Aragó; la migradesa de les rendes era, certament, un entrebanc greu a l'hora de consolidar els esforços de la fundació i de bastir un edifici adient. De fet, Sorió havia emprès la fàbrica del claustre del convent –destruït durant la Guerra Civil Espanyola i reconstruït posteriorment–

4. A tall d'exemple, el 8 de juny del 1535 el Capítol donà 25 ducats per a aconseguir la butlla apostòlica (ACTo. Índex d'acords capitulars del segle XVI, f. 30v).

5. ADTo. Correspondència Capítol, segle XVI. Del Capítol al secretari reial Cobos. 20 de novembre de 1541.

6. ADTo. Capsa 25/751. Carta del Capítol a l'emperador. 2 de juliol de 1542.

amb la promesa d'un ajut de 200 lliures sobre el dret de l'imperiatge –taxa sobre les mercaderies transportades pel riu Ebre– per part del Consell, segons acord municipal de 15 d'abril de 1539. Les dificultats a l'hora de cobrar aquest ajut i el perill de col·lapse del claustre van forçar el rector a reclamar la intervenció de l'emperador en favor seu per rebre el promès pagament. Tot i així el donatiu no es va acabar de cobrar fins al 1560 (*Lumen domus*, 33v-37). Una altra aportació vingué del llegat dels germans Esteve de Garret, ardiaca major, i Isabel Boclí de Garret, que havien acordat cedir la seva herència als pobres de la ciutat, un cop haguessin traspassat. Sorió va aconseguir que el papa canviés la voluntat dels testadors i fer-se amb les 43 lliures anuals destinades a caritat. El 18 de febrer del 1542, després d'un plet amb els hereus dels Garret, el papa Pau III va ratificar l'acord aconseguit pel qual els R. C. rebrien 20 lliures anuals (*Lumen domus*, 30-31v).

Aquestes aportacions no eren suficients. Aleshores sorgí una oportunitat de patrocini reial que Sorió, amb la seva perspicàcia pràctica, no deixà escapar. Aquest finançament acabaria de refermar el projecte mitjançant una font d'ingressos permanent i còngrua, part de la qual s'havia d'esmerçar a la fundació d'un nou col·legi dedicat a l'adoctrinament dels moriscos.

La història dels moriscos a Espanya, darrera minoria religiosa després de l'expulsió dels jueus i de l'acarnissament inquisitorial contra els conversos, sospitosos d'heterodòxia, és força coneguda. Al llarg del segle XVI la política de la Corona va fluctuar des de la mà dura i les polítiques repressives a una via més conciliadora, basada en l'aculturació i l'adoctrinament. L'estratègia de la Cort, a principis de la dècada del 1540, passava per la creació de noves parròquies als llocs de moriscos i per la creació de col·legis que formessin els mateixos moriscos en la fe cristiana i que, en darrera instància, haurien de retornar a les seves pròpies parròquies com a rectors. El 1543, coneguda per Sorió la voluntat de l'emperador de fundar un col·legi d'aquest tarannà a la ciutat de València –amb un volum important de població islamitzada–, a la construcció del qual el bisbat de Tortosa havia de contribuir econòmicament, decidí anar a la Cort per a proposar la fundació del col·legi de nous convertits contigu al de Sant Domènec i Sant Jordi. Sorió argumentà la necessitat de patrocini del centre de

Tortosa, on les obres ja estaven començades: no seria lògic treure diners de la diòcesi per a una fundació externa, més quan hi feien fretura. El dominic tractà el tema amb el bisbe de Calahorra, Antonio Ramírez de Haro, comissionat per l'emperador per a la construcció del col·legi a València, i aconseguí el cobrament, ja aquell mateix 1543, de la pensió estipulada per a la nova fundació (*Lumen domus*, 39v-40).

Amb el patronatge de l'emperador Carles V, continuat pel príncep Felip, la Universitat rebia un impuls definitiu. Els dominics de Tortosa passarien a regir també el nou col·legi, en una zona, la ribera de l'Ebre, amb presència notable de moriscos, per no parlar del sud del bisbat, amb comunitats molt islamitzades. L'emperador dotà la institució amb 800 ducats anuals: 500 per al Reial Col·legi de Nous Conversos de Sant Maties i Sant Jaume, i 300 per al Reial Col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi, carregades sobre la mensa episcopal, és a dir, de les rendes del bisbe de Tortosa, que era també coadministrador del centre. A la pràctica, com que el rector de Sant Domènec dirigia també el col·legi dels moriscos, es podria fer una bossa comuna i els dominics feien i desfeien al seu arbitri. La reial cèdula de fundació, expedida per Felip II el 1544, convertia Sorio i Juan Izquierdo, el seu deixeble i mà dreta en tants afers, i futur bisbe de Tortosa (1574-1585), en supervisors de la fàbrica dels Reials Col·legis (García Hinarejos 2000: 37-38). A la mort de Sorio (1557), Izquierdo, amb diversos càrrecs dins l'orde dominic, delegà la supervisió en el ciutadà tortosí Mateu Curto i, a la seva mort, a la vídua, Àngela Burguès; les obres de Sant Maties, iniciades a mitjan març del 1545, van acabar el 7 gener del 1584, amb una despesa total de 14.544 lliures, 2 sous i sis diners (cf. *Lumen domus*, 49v; Arribas 2000: 61-63).

Aleshores s'obrí un període d'*impasse* en què se suspengueren, temporalment, les classes. En el capítol provincial de l'orde celebrat el 1547 es decidí que Sorio deixés el càrrec de rector i es limités al de lector de la Seu, però el vell dominic es resistí. Sorio, amb 91 anys, fou literalment forçat a deixar el rectorat el 1548 després de ser comminat pel mateix Felip II, que ordenà també al bisbe de Tortosa que suspengués la dotació de 300 ducats en cas que no fos obeït. Fou substituït per Hernando de Santo Ambrosio (1548), que va tenir un rectorat més que problemàtic. És difícil, des de la nostra òptica actual,

valorar els fets amb imparcialitat i escatir què hi va haver de campanya difamatòria contra Santo Ambrosio i què de mala gestió d'aquest rector. Sorió, que tenia un caràcter ferreny, no podia sofrir veure's relegat del seu feu –una anècdota: havia fet esculpir les inicials *BS* en les obres que s'anaven fent– i, juntament amb el Capítol de la Seu, va enfrontar-se directament amb Santo Ambrosio i, en definitiva, a l'orde de Sant Domènec. Sembla que els dominics van voler emparar-se de la casa on residia el lector –origen, recordem, dels R. C.–, tractant-lo «muy crudamente [...] e inhumanamente», en paraules del Capítol.⁷ L'orde, de fet, volia eliminar futures ingerències dels lectors de la Seu en la gestió dels R. C., i superar el caràcter gairebé personal que la institució havia adquirit amb Sorió. El vell rector trobà també recolzament en el Consell municipal, conscient i agraït dels esforços del fundador del col·legi; el municipi pretenia ser l'autèntic posseïdor de la casa de la Lectoria com a manumissor del testament de Bertomeu Pons. En aquestes aigües revoltes sembla que els col·legials foren manipulats per a defensar els interessos d'uns i altres. Així, Sorió va intentar girar-los en contra de Santo Ambrosio i els animà a abandonar els R. C., després d'acusar el nou rector de ser massa rigorós: «seguint tan gran escàndol en dit col·legi i avalot que tots o los més de dits col·legials per llocs perillosos e inhonests, amigadament, se són fugits de dit Col·legi», segons llegim a una carta enviada pel Capítol a la Cort.⁸

L'afer s'acabà amb l'arribada dels visitadors de l'orde, el novembre del 1549. Santo Ambrosio fou substituït, però el rectorat ja no va tornar a Sorió. Es va resoldre acomiadar els col·legials i que els rectors fossin substituïts per una sèrie de vicaris dominics amb la comesa de supervisar les obres. Aquest període, únicament constructiu, s'allargà fins al 1563, any en què, sota el rector Lluís Mas (1563-1565), es va reprendre la docència. El novembre del 1565 el rei comminava el rector Mas que, atès que les obres més necessàries ja eren finalitzades, procedís a admetre col·legials interns.⁹ En temps del rector Miguel Pinedo (1565-1567) es van redactar els estatuts per al regiment de la institució, reformatos el 1575.

7. ADTo. 25/751. Carta del Capítol de Tortosa a l'emperador. 27 de març de 1550.

8. ADTo. Super lectoria. 12 de gener de 1550.

9. ACA. Cancelleria, reg. 4350, f. 73v.

Portalada del Reial Col·legi de Sant Maties i Sant Jaume, construït per a adoctrinar els moriscos nou convertits a la fe catòlica. (Foto: Publyfoto).

Tombes de Baltasar Sorió,
fundador dels Reials Col·legis,
i de Juan Izquierdo
a l'església de Sant Domènec de Tortosa.
(Foto: Publyfoto).

El Reial Col·legi de Sant Maties i Sant Jaume

El col·legi dels nous convertits no forma part, *stricto sensu*, de la Universitat tortosina. Ara bé, atès el paper determinant que va jugar en la dotació i el desenvolupament de la mateixa, i que aquesta institució estigué totalment subordinada al col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi, fins al punt d'esdevenir un tot jurídic i administratiu, bé mereix unes breus pàgines en aquesta història. No debades, l'anàlisi de la implicació dels dominics en el problema morisc ens ajudarà a copsar una altra vessant del paper doctrinal i polític de l'orde i, en particular, dels Reials Col·legis de Tortosa. Hem explicat ja l'avinentsa de la fundació, que s'ha d'atribuir a l'ascendència de Sorrió dins el seu orde i a la seva habilitat negociadora davant la Cort. Conegut per la bellesa arquitectònica del seu pati renaixentista, aquí ens centrarem en la finalitat pedagògica i social del centre i en la reglamentació i mecanismes d'implementació dels seus objectius. Alhora, mirarem de valorar els resultats de l'empresa, així com la seva reconversió després de l'expulsió dels moriscos, el 1610.

En primer lloc, cal entendre l'erecció del nou col·legi com a part de l'estratègia dissenyada per la Corona a fi i efecte d'acabar amb el problema –per la seva condició heterodoxa– dels moriscos. Aquests musulmans convertits al catolicisme tenien un coneixement superficial de la doctrina oficial, conservaven vives moltes de les seves antigues pràctiques religioses i, en alguns casos, exhibien una actitud obertament hostil a la fe catòlica i a la jerarquia eclesiàstica. La dissidència religiosa dels moriscos, juntament amb la conjuntura internacional, amb un llarg conflicte entre l'emperador i els turcs pel domini del Mediterrani, tenia un ressò molt especial a les costes hispàniques –i a les de la mar de l'Ebre en particular–, que foren atacades reiteradament per corsaris nord-africans. Tenim notícia d'atacs i saquejos al Perelló (1539, 1545), Fullola (1547) i Amposta (1521, 1540), per exemple (cf. Gilabert 2000: 140-143). La pròpia torre de l'Àngel Custodi, que el Consell tortosí bastí a la gola de l'Ebre per a vigilar l'entrada del riu, fou atacada el 1575. La zona sud del bisbat no n'era exempta: Xilxes (Plana Baixa), per exemple, fou saquejat el 1527; els corsaris van captivar els cristians vells i recolliren també molts moriscos de la Vall d'Uixó i Mascarell, que volgueren embarcar-se amb ells (Pardo 2001: 219-220). Alhora,

la Corona rezelava d'un atac directe, a gran escala, de l'armada turca, que es podria veure afavorit pels moriscos espanyols. Calia, des de l'òptica de la Cort, extirpar aquest quintacolumnisme latent: religió i política eren l'anvers i el revers de la mateixa moneda.

L'estratègia per redreçar el problema, no sempre coherent ni unívoca, es desenvolupà a diferents nivells: l'evangelització, l'assimilació cultural, o aculturació de la minoria, la repressió inquisitorial, i fins i tot, la força de les armes, segons el pols sociopolític del moment. La historiografia barroca –Pere Gil, Jeroni Pujades– i alguns seguidors posteriors ha volgut distingir entre dos tipus de moriscos, de tarannà ben diferenciat, a la diòcesi (Serra 2010: 104). En primer lloc, hi hauria els establerts als pobles riberencs de l'Ebre –Garcia, Móra, Tivissa, Miravet, Benifallet, Tivenys, el barri de la Vilanova de Tortosa, etc.– poc nombrosos, prou assimilats culturalment i, en alguns casos, mesclats amb els cristians vells, que, en principi, s'havien convertit, més o menys voluntàriament, a principis de segle XVI, després de les campanyes del lectors de la Seu i lloctinents d'inquisidor de Tortosa, Guillem Caselles i Climent Ferrer (Ferrer 1994: 53).¹⁰ A l'altre extrem hi hauria els moriscos de la part valenciana de la diòcesi, especialment al voltant de la serra d'Espadà –Eslida, Artana, Aín, Onda, la Vall d'Uixó, etc.–, més nombrosos i refractaris a qualsevol estratègia de conversió. Pel que fa als moriscos catalans, la visió harmoniosa i reduccionista d'una població ben integrada a la societat cristiana està lluny de ser homogènia i no respon exactament a la realitat. En principi, cal matisar que la qualitat cristiana dels moriscos més assimilats seria bastant deficient (Ortega 2011: 206-208). Però de fet, a més d'aquesta manca d'entusiasme per la nova fe, coneixem positivament casos de manifesta resistència i fins i tot de violència, com s'ha demostrat a bastament en el cas d'Ascó (cf. Biarnès 1994), o Benissanet. Aquí, el 1588, els capitosts moriscos locals van fer assassinar fins a dos comissaris del bisbe de Tortosa que volien controlar si acomplien o no l'obligació de la missa dominical.¹¹ Sembla, en tot cas, que el factor determinant per a una major o menor assimilació fou el demogràfic, i que els llocs amb més població morisca eren molt més refractaris

---

10. Vegeu també, ACA. Cancelleria, reg. 3534, f. 48. ACBEB. Fons Ajuntament de Tortosa (secció històrica), reg. 1964 (paper).

11. ADTo. [Causes criminals: fiscal contra Miquel Boteller, de Benissanet, 1588].

a una conversió autèntica. Així, els moriscos de l'extrem sud del bisbat i de la serra d'Espadà, però també els d'Ascó i Benissanet, constituïen grups molt més nombrosos, cohesionats, endogàmics i, en conseqüència, contraris a l'assimilació cultural. L'exemple més significatiu és la revolta a la serra d'Espadà, el 1525. En aquell ocasió, davant l'orde de l'emperador de convertir-se al cristianisme a la força, milers de moriscos es van aplegar a la serra de l'Espadà i es van alçar en armes. En resposta, la Corona va reclutar un exèrcit a València que només va poder dominar els revoltats després de mesos de lluita (cf. Pardo 2001).

El 1566 acabava la moratòria atorgada als moriscos que els permetia continuar, temporalment, amb l'ús de la seva llengua, costums, vestits i altres pràctiques socials. Amb aquest nou estat de les coses, l'agost del 1567 es convocà una junta de prelats a València per definir la nova estratègia a seguir. Fernando de Loaces, arquebisbe de València; Juan de Muñatones, bisbe de Sogorb; Gregorio Gallo, prelat d'Oriola, i Martín de Córdoba y Mendoza, bisbe tortosí, van consensuar la publicació de la *Doctrina cristiana [...] juntamente con las constituciones [...] acerca del regimiento y orden que han de guardar los nuevos convertidos* (Valencia, 1568), en què es regulaven estrictament les pràctiques socials, rituals i doctrinals dels moriscos, a partir d'ara susceptibles de ser encausats per la Inquisició, que fins al moment havia evitat implicar-se a fons en el problema. La visita de Martín de Córdoba y Mendoza al sud de la diòcesi per a desplegar el nou programa va trobar el rebuig frontal d'alguns caps de les aljames. Aquest actitud rebel fou reprimida per la Inquisició, que va encausar Pere Aman i Jaume Ayet, alfaquins d'Onda i de Vall d'Uixó (cf. Arroyas; Gil 1994), alhora que el bisbe nomenava diversos algutzirs que havien de vetllar pel compliment de les ordinacions aprovades als llocs de moriscos i informar en cas de desobediència.

És en aquest context convuls i de polítiques erràtiques, però dins la línia de la *blandura y moderación*, que neix el nou col·legi, amb la finalitat d'aculturar, evangelitzar i, finalment, assimilar socialment els nous convertits de la diòcesi: «para que se instruyessen en nuestra santa fe católica y ley cristiana, y aprovechasen en letras», segons expressen els estatuts del Col·legi. Aquesta reglamentació, redactada

el 1568 i refinada el 1575, reflecteix la nova realitat a què la comunitat morisca, *velint nolint*, s'havia d'acomodar, i es fa ressò, clarament, de les esmentades *Constituciones* del 1568.

A més de regular l'obligatorietat de les pràctiques culturals –missa, confessió, pregàries, etc.–, els estatuts del Col·legi restringien els hàbits socioculturals propis i els substituïen per altres de correctors que els havien d'apartar de l'heterodòxia. Heus aquí algunes de les disposicions del text:

- Que los collegiales sean elegidos y tomados por el obispo y rectores de los dos collegios y, en falta del uno, los puedan elegir los dos de los lugares del obispado de Tortosa que más necesidad tuvieren entre los lugares de los nuevos convertidos. Y los que se habrán de elegir sean de edad de ocho hasta quatorze o quinze años lo más [...].
- Que todos los collegiales coman en refitorio con el rector y hagan su bendición y gracias como religiosos en la capilla del Collegio; los quales coman tozino y bevan vino [...].
- Los collegiales puedan salir a la plaça de su Collegio y, dos o tres vezes al mes, todos juntos con el rector, yr al campo, pero que no puedan yr al río a bañarse ny nadar, ni entrar en él, ni la Villanueva [moreria] ni en casa de la ciudad ni huerta de christiano nuevo.
- Que puedan los collegiales algunas vezes hablar con sus padres, madres y hermanos que los vinieren a ver, en presencia del rector o maestro, con tal que no hablen en algaravía ni ésta se permita hablar en el Collegio, ni tener libros en arábigo; antes bien, el rector cada mes visite las celdas y reconozca los libros si son cathólicos.
- Que el rector sea obligado cada un año de examinar con el regente o lectores del Collegio de los frailes todos los collegiales y ver lo que avrán aprovechado. Y los que serán para letras quedarán en el Collegio, y aquellos de quien no huviere esperança alguna [...] les ponga a officios conforme a la inclinación de cada uno con christianos viejos.
- Que no puedan estar en el Collegio sino hasta hedad de xxiiii años cumplidos, que sean de missa o graduados. Passado este tiempo, siendo hábiles y examinados en letras y costumbres, y por el obispo aprobados, les embíe a predicar a sus lugares y otros de moriscos

y les provea de beneficios para que se puedan ordenar, tengan con qué bivar y sustentarse.¹²

És evident l'interès per tallar les possibles vies d'adoctrinament corànic –llengua, llibres, control de les visites–, així com la prohibició expressa de pràctiques islàmiques –abstinència de vi, possibles banys rituals al riu, obligatorietat de menjar porc. En darrera instància, es contempla la possibilitat de què els col·legials més reeixits tornessin a les seves parròquies per a adoctrinar els seus correligionaris.

El Col·legi funcionava amb un sistema de beques. El bisbe feia confeccionar una llista de joves candidats de les viles de moriscos, entre els quals s'havien d'elegir els més destres en lletres fins a completar les vint beques estipulades.¹³ A més de la part doctrinal, els nois havien de perfeccionar la lectura i l'escriptura i eren iniciats al llatí. Un cop aconseguida certa competència en aquesta disciplina, podien accedir a l'Estudi dominic adjacent per a estudiar, de franc, Arts i Teologia, juntament amb els altres col·legials dominics i la resta de cristians vells.

No sembla, però, que els joves moriscos excel·lissin en els estudis. Segons el testimoni del carmelità Juan de Jesús, fundador del convent del Miracle de Tortosa, en una carta adreçada a Felip II el 1590, el Col·legi no complia les expectatives dipositades:

Aquí en Tortosa tiene V. Magd. un seminario de moriscos, y estoy informado del obispo y de otras personas graves y zelosas que no se sigue provecho alguno, porque estos niños, como traen desde los pechos de sus madres esta ruín leche de Mahoma, o por otro camino se la siembra el demonio en sus ánimos, luego que conoçen su raça y la opinión de los suyos tienen tan mala inclinación que pocos o ninguno passa adelante en sus estudios; antes se va a tomar oficios viles, dexando el hábito y estudio, y hasta oy uno ha salido con letras, y siendo rector, o cura, acabó con Mahoma en el corazón y en la boca.¹⁴

12. ACA. Cancelleria, reg. 4352, f. xcvi-cvi. Publicats en extracte per Valdepérez (1999: 605-609).

13. ACA. CA. Llg. 268, doc. solt.

14. ACA. CA. Llg. 342. 12 de febrer de 1590.

El carmelità sembla referir-se a Mateu Rullo, rector de la Galera i antic estudiant dels R. C. que en el moment de morir, el 1583, confessà haver mantingut la fe islàmica al cor (Muñoz 2011: 138-139). Altres testimonis de pes en la mateixa direcció són el del bisbe Punter, que en la visita *ad limina* del 1594 –informe sobre la diòcesi enviat pel bisbe a Roma– es planyia de la contumàcia dels moriscos de la diòcesi: «solo nomine sunt christiani. Nam insanias et errores Mahometricos, in quibus ante conversionem versabantur, post conversionem sequuntur».¹⁵ També és del mateix parer Blai Verdú, rector de Sant Domènec. El darrer capítol d’*Engaños y desengaños del tiempo* (Barcelona, 1612) és compon d’un discurs intítulat «Del justo destierro de los moriscos españoles» (f. 132-148). Tractant de la conveniència de deixar marxar els fills, batejats com a catòlics, amb els pares expulsats, Verdú reconeix el fracàs del Col·legi de Sant Maties i Sant Jaume:

Allende desto, lo poco que han aprovechado estos moachos en los colegios que les han criado, agüera y enflaquece nuestras esperanças, pues podemos contar con los dedos de las manos –y aun dudo sean menester– todos los que hizieron algún provecho. Estos sabemos que después de largos años de colegio ivan a visitar sus padres y parientes infieles, sin provecho alguno (f. 141-141v).

En un altre passatge, parlant sobre la predicació a les viles morisques, Verdú sintetitza el problema: «los argumentos sordos y callados que haze la sangre que clama dentro de las venas, terribles son. Después de aver predicado nos respondían estos desdichados: “mi padre moro, yo moro”» (f. 143v).

Ja hem fet esment que aquesta resistència cultural s’avé amb la informació que tenim sobre la bel·ligerància dels moriscos de la part valenciana de la diòcesi, però hauria de ser matisada per a alguns pobles de la part catalana. Sabem, de fet, que Joan Sentís, vicari general del bisbe Pedro Manrique, va engregar una sèrie de processos informatius per a demostrar l’ortodòxia catòlica de bona part dels moriscos de l’Ebre, i que, gràcies al seu aval, unes 1.600 persones van poder evitar l’expulsió. Amb tot, els grups més conflictius, com ara els d’Ascó, Miravet i Benissanet, foren bandejats majoritàriament.

---

15. El text complet es pot consultar a la pàgina web de l’Arxiu Diocesà de Girona (www.arxiuadg.org/arxiu/annex/ad_limina).

El fet és que, després de l'expulsió, els moriscos que havien romàs eren de *ius* i, suposadament, *de facto*, bons catòlics, –tot i que continuaren les denúncies d'heterodòxia i de retorns clandestins dels expulsats (Ortega 2011: 209-212)– amb la qual cosa el Col·legi perdia la seva raó de ser: s'havia acabat la clientela. Conscient d'aquest nou *statu quo*, el 1610 el bisbe Manrique escrivia al monarca per a exposar el seu parer: expulsats els moriscos valencians, no convenia que els de la vegueria de Tortosa quedessin assenyalats mitjançant una instrucció diferenciada, per la qual cosa aconsella obrir el Col·legi de Sant Maties i Sant Jaume als cristians vells, ara que «todos son unos en costumbre y religión». ¹⁶ El Consell d'Aragó concordà amb les tesis de Manrique. Es van redactar uns nous estatuts ¹⁷ i, continuant el sistema de beques, ara per a famílies pobres, es convertí en una mena d'escola de gramàtica restringida a becaris i a alguns altres estudiants que acudien pagant. Perduda la finalitat original, el centre va perdre tota projecció. Segons consta en una causa judicial engegada a uns col·legials el 1631, aquell any sols assistien a les lliçons sis becats, els quals es queixaven que el professorat, triat entre els col·legials dominics, canviava constantment i acudia a donar les classes a contracor. El nivell de llatí d'aquests alumnes era tan baix que el bisbe els aconsellà anar a l'Estudi de Gramàtica per a tornar, ja competents, a estudiar Arts: el Col·legi era gairebé un destorb per als dominics, ¹⁸ però, naturalment, calia conservar-lo viu per mantenir la pensió.

---

16. ACA. CA. Llg. 270/118.

17. *Estatutos que tiene el Real Collegio y Seminario de San Matías y Santiago de collegiales y seminaristas de beca*. AHN. Estado. Llg. 2943.

18. ADTo. Causes Criminals. *Denuntiatio criminalis contra Laurentio Minguilla [et. al.]*

Portalada del Reial Col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi, universitat dominica.
(Foto: Publyfoto).

Escut del bisbe Izquierdo, col·laborador i continuador de l'obra de Sorió, que presideix l'església de Sant Domènec. (Foto: Publyfoto).

El Reial Col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi. Consolidació i projecció social

A partir del 1563 el Col·legi es posa en total funcionament i en poc temps esdevindrà l'estudi major i el centre de referència de la província dominica d'Aragó; es pot afirmar sense cap mena de dubte que els millors teòlegs d'aquest àmbit territorial es van formar a Tortosa –Raimon Pasqual, Lluís Estela, Juan Hernando, Jerónimo Xavierre, Salvador Pons i un llarg etcètera. El Col·legi no va restringir la docència al dominics, sinó que es va obrir també a altres ordes religiosos, al clergat secular –rectors de parròquia, dignitats catedralícies– i a la jovenalla d'arreu de València, Catalunya, Aragó, les illes Balears i Sardenya que volia estudiar Arts. La ciutat, per tant, es situava dins l'oferta universitària d'aquell temps al costat de Barcelona, Lleida, Perpinyà, València, Gandia, Osca i Saragossa, els principals centres universitaris de la Corona d'Aragó.

Una sèrie de privilegis atorgats per la Corona i el papat acabarien de rubricar institucionalment la posició dels R. C. En primer lloc, cal parlar de la butlla de Climent VII, d'onze de setembre de 1600, que convertia formalment l'Estudi dominic en universitat pontifícia –en el sentit que l'Església validava els graus concedits– i estenia la concessió de graus als estudiants seglars. D'altra banda, el 1618, Felip III concedia una pensió anual perpètua de 200 ducats sobre la mensa episcopal de Tortosa, atesos els bons resultats pedagògics assolits: «de allí salen los más luzidos sugetos en virtud y letras que hay en aquella provincia por la mucha religión que se professa y cuidado que se pone en que todos los que viven en él atiendan con el mismo a sus estudios».¹⁹ Davant la possible renitència del bisbe, que veia encara més retallades les seves rendes, el 3 d'octubre del 1620 el monarca commina Luis de Tena, a facilitar l'expedició, a Roma, de la butlla que sancionava la pensió perpètua de 200 ducats en favor dels R. C.²⁰ El document fou expedit per Urbà VIII el 16 d'agost del 1623. Finalment, el 20 d'agost de 1645 Felip IV atorgava el privilegi d'universitat reial,

19. ACA. CA. Llg. 271/65.

20. ACA. Cancelleria, reg. 4901, f. 216.

en recompensa dels serveis prestats per la institució durant la Guerra dels Segadors.

Cal parlar, per bé que breument, del paper del centre durant el conflicte. Els R. C. van mantenir-se sempre fidels al monarca austríac; aquest capteniment s'explica per la seva condició de centre comú a tota la província dominica i també per la mateixa alineació del Consell i del Capítol tortosí en els rengles de Felip IV, en contra del parer de la major part del Principat. El posicionament filipista de les autoritats civils i eclesiàstiques tortosines s'explica tant per la voluntat de l'Església de mantenir les rendes de la part valenciana de la diòcesi, la seva principal font d'ingressos, com per la sensació d'abandonament i indefensió del Consell davant l'imminent entrada de l'exèrcit del marquès de Los Vélez al Principat, –sense descartar la voluntat de fer mèrits davant del rei per part de la noblesa local.

Centrant-nos de nou en els R. C., cal dir que la Corona rezelava que l'habitual trànsit de frares dels diferents ordes religiosos entre els diversos convents es convertís en una via per facilitar l'espionatge com, de fet, va esdevenir entre els frares dels convents benedictins de Poblet, rebel al monarca, i el de Sant Vicent de la Roqueta, a València (Muñoz; Querol 2004: 53-53), o al mateix convent de Benifassà, on se sospitava que els superiors, de nacionalitat catalana, conspiraven per lliurar Morella als francesos.²¹ Així, com que el 1641, per raó del sistema d'alternança, els càrrecs de rector i lector d'Arts tocaven a frares catalans, el provincial de l'orde va enviar un memorial al Consell d'Aragó plantejant el problema que es derivaria d'introduir religiosos de fidelitat no contrastada, més quan ell no tenia autoritat per impedir-ho; és a dir, es curava en salut. El Consell d'Aragó va debatre el cas el 27 de juny del 1641; es féu avinent la inconveniència d'introduir elements potencialment sospitosos, però, d'altra banda, no es volia donar més arguments de queixa als catalans, en un temps en què encara es podia pensar en una entesa pacífica. Si bé en un principi es va resoldre continuar amb el rector i lector valencià que hi havia

---

21. ACA. CA. Llg. 559/18.

aleshores,²² a la pràctica, però, s'arribà a una solució de compromís i el càrrec de rector va ser ocupat per pel tortosí Josep Salvat, a qui es considerava fidel al monarca. El setge i conquesta de la ciutat pels francesos, el 1648, suposà la interrupció dels estudis; es nomenà com a ecònom, o administrador, Vicent Merla, fidel a Lluís XIV, per a fer-se càrrec dels afers econòmics. Amb l'entrada de les tropes filipistes, a finals del 1650, es nomenà president, a l'espera del nomenament d'un rector, el valencià Florià de Torralba. Aquest, després d'endreçar els desperfectes causats per la guerra, el setembre del 1651 va organitzar ja un claustre de professors que permetria reprendre les lliçons. El gener del 1653 va arribar el nou rector, Bernardo Aguirre, i es tornà a l'estat de coses habitual abans la guerra.

Els dominics van voler treure rèdit de la seva fidelitat a Felip IV. L'abril del 1644 es decidí enviar a la Cort un memorial imprès amb els mèrits contrets pel centre a fi i efecte d'aconseguir el privilegi d'universitat reial. En el text es fa esment als actes de lleialtat envers el monarca: resistència als revoltats del 1640, formació d'una companyia d'estudiants durant el setge francès del 1642, contribució a l'allotjament de les tropes, etc. (cf. Muñoz; Querol Coll 2004: 99-100). El monarca, com ja hem dit, accedí a la demanda i concedí el privilegi d'universitat reial.²³

Aquestes rúbriques oficials no feren sinó augmentar el prestigi del centre fins a convertir-lo en un pol d'atracció per a tota la Corona d'Aragó gràcies a la seva situació geogràfica, equidistant respecte els diferents regnes. Ens trobem, per tant, davant d'un dels centres capdavanters pel que fa a l'ensenyament de la Teologia, no comparable a petits convents-universitat que oferien títols a baix preu, però amb una formació dubtosa, com ara Solsona o Gandia, en algunes èpoques. Diverses opinions coetànies apunten cap al prestigi i bon nivell docent de Tortosa. El 1607, Blai Verdú, professor de la casa, parlava dels Reials Col·legis com l'«Atenas» de la Corona d'Aragó:

---

22. ACA. CA. Llg. 290/30.

23. ACA. CA. Llg. 296/ doc. solt.

SEÑOR.

EL Retor, y Religiosos del Real Colegio de Santo Domingo, y San Iorge, de la Ciudad de Tortosa, cuyo Patron es V. Mag. fundació del Señor Rei Filipo Segundo, dize: Que en la ocasion que se comouió el Pueblo, acudieron con mucho afecto, y diligencia al seruicio de V. Mag. fosegandole, y remediado, los incendios, y daños que el vulgo amenaçaua, exponiendose a grandes peligros de la vida: en particular por auer recogido en el Colegio al Veguer, Iuez Ordinario, y al Escriuano del Castillo, y a otros Cabos, y Soldados de V. Mag. Impidieron también no robassen los sediciosos la moneda que allí V. M. tenia. Procuraron estoruar la entrada del Diputado de Cataluña en Tortosa, representando los graues inconuenientes, que de ella se seguian contra el seruicio de V. M. y dando antes que todos el auiso de su venida. Alojò gran numero de Soldados de V. M. y oi perseuera el alojamiento en dicho Colegio para la guarnicion de los Muros, a quienes ayuda con algunas limosnas cada dia. Asistieron los del Colegio con armas en la brecha que hizo el enemigo quando cercò la Ciudad. Tambien quando estuuo traçada la traicion de la entrega de la Ciudad al enemigo, el primer auiso lo diò el Colegio, con que se reparò. Ayudò con su industria, y cuidado a traer prouisiones a la Ciudad de las Fronteras de Valencia, acompañando algunos Religiosos a los que las traian. A mas de estos seruicios, haze a V. M. perpetuos todos los dias, diziendole la primera Missa, y memoria en todas las demas, y al fin de todas las Horas Canonicas, por su Real Persona, y Casa, de que ai expreso estatuto. Por todo lo qual suplica a V. M. sea seruido, que la Vniuersidad, fundada por muchos Sumos Pontifices, la honre con su Real Priuilegio. Y mande V. M. con su Real decreto, que las rentas que el Colegio tiene sobre el Obispado, se le paguen en las vacantes, en la misma Ciudad de Tortosa, y no en Madrid, porque pierde mucho el Colegio en el trueco de la moneda. En lo qual usará V. M. de su acostumbra clemencia, y recibirá su Real Colegio particular merced, y limosna.

Memorial enviat pels Reials Col·legis a Felip IV el 1644, en què s'exposen els serveis prestats a la Corona durant la Guerra dels Segadors. (ACA).

Está, como dixe, esta imagen, en el Colegio Real de Tortosa, y aunque real, nadie le tenga por rico sino de virtud y letras. Pues después que le fundó aquel grande religioso y letrado, el maestro fray Surió, nunca se ha visto ni a avido en el cosa escandalosa, sino santidad. Pues en letras es las [sic] Athenas de la provincia nuestra de Aragón y madre de los más insignes letrados que ella tiene. Al fin, tiene buen genio, y así, Clemente Octavo le hizo universidad con los privilegios de Lérida y Perpiñán (Verdú 1607: 168).

Es pot objectar que el parer de Verdú no podia ser sinó interessat i ditiràmbic. Ja hem vist, però, el parer del Consell d'Aragó en aprovar la concessió a perpetuïtat de 200 ducats anuals: se'l considera també un centre de qualitat. Entre l'alumnat del centre hi trobem també fills de l'alt funcionariat reial, com ara el del vicecanceller valencià del Consell d'Aragó, Andreu Roig, a principis del segle XVII, o Francesc Puig, fill de l'homònim jutge de l'Audiència del Principat, estudiant d'Arts el 1602.²⁴ La presència de l'elit política dóna crèdit, al meu entendre, a les paraules de Verdú.

Afortunadament, es conserven alguns llibres amb els registres de concessió de graus –incomplets, però–,²⁵ que ens permeten mesurar quantitativament la rellevància del centre en relació amb altres, la seva àrea d'influència territorial, així com altres aspectes socioculturals, com ara la integració i la funció dels graduats en la societat. Tot i la prudència que l'estat incomplet de la documentació imposa a l'hora d'extraure'n conclusions definitives, hem realitzat algunes cales que ens permeten confeccionar les següents taules:

---

24. ACTo. Fons Notarial. Gabriel Vallès 17, s/f.

25. *Registrum doctorativi et baccalaurenti*. ACBEB. Fons Notarial de Tortosa (secció històrica), reg. 1651. *Libro de la Universidad del Colegio de Santo Domingo y San Jorge* (BC. Ms. 3918).

*A/ Graus de batxillers i doctors en Teologia i Arts*²⁶

Facultat	1601-1623		1661-1683	
Arts	B 146	M/D 22	126	101
Teologia	B 176	M/D 230	156	207
Totals	B 322	M/D 252	282	308

Les xifres fan palesa la preponderància de la Teologia sobre les Arts pel que fa als doctorands, per bé que el nombre de mestres en Arts augmenta espectacularment en el període 1661-1683. És possible, no obstant això, que els registres no recullin fidelment el nombre de mestres en Arts del període anterior. Constatem també que el nombre de graus atorgats es manté constant al llarg del segle, i que la Universitat recupera ràpidament el pols després del sotrac de la Guerra dels Segadors i la posterior pesta, episodis que van mantenir la institució sota mínims, i que, eventualment, van obligar a tancar portes entre el 1648 i el 1651.

Malgrat que no ens podem detenir en un examen detallat de cada alumne, hem seleccionat, a tall de mostra, el grup de graduats en teologia entre 1601-1623 a fi d'extraure'n algun perfil predominant que ens ajudi a copsar la realitat social d'aquella massa estudiantil: l'origen, la vinculació al clergat regular o seglar, i la funció que aquest alumnat exercia en l'entrellat de l'Església.

---

26. B=Batxiller; M=Mestre en Arts; D=Doctor en Teologia.

La confecció d'aquestes gràfiques resulta problemàtica, ja que no comptem amb un document únic que subministri totes les dades. En aquest cas la xifra de doctorands en Teologia del període 1601-1623 prové del *Registrum doctorativi et baccalarenti*, mentre que la de doctorands en Arts és l'enregistrada en el *Libro de la Universidad del Colegio de Santo Domingo y San Jorge*.

Pel que fa als batxillers del període 1601-1623, ni el *Registrum* ni el *Libro de la Universidad* en recullen sistemàticament el nombre. Tanmateix, al *Libro de la Universidad* s'enregistra el centre on els doctorands havien rebut el batxillerat en Arts o Teologia. Sumant aquesta informació addicional al número de batxillers enregistrats al mateix llibre, presentem uns resultats orientatius que s'han d'agafar amb precaució. Amb tot, comparant les xifres resultants amb les del període 1661-1683, aquestes molt més fiables, atès que provenen íntegrament del *Libro de la Universidad*, observem que els guarismes han de ser propers a la realitat.

<u>Nombre de doctorands</u>	230	
<u>Origen</u>		
València	66	(29%)
Aragó	49	(21%)
Catalunya	45	(20%)
Mallorca	44	(19%)
Altres/desconegut	26	(11%)
Diòcesi de Tortosa	41	(18%)
Vegueria de Tortosa	11	(5%)
Tortosa ciutat	5	(2%)
<u>Clergat regular</u>		
Dominics	24	(10%)
Carmelitans	8	(3%)
Agustinians	4	(1'5%)
Servites	3	(1'2%)
Montesa	1	(0'4%)
Cistercencs	1	(0'4%)
<u>Clergat secular</u>		
Rectors i vicaris	31	(13%)
Dignitats	13	(5%)

L'origen dels doctorands representa, amb prou equitat, les diferents nacionalitats de la Corona d'Aragó, amb un predomini clar dels valencians. Una altra dada interessant és el baix nombre d'estudiants tortosins (2%), tot i que la xifra puja quan estenem l'àmbit al total de la diòcesi (18%). La xifra de doctorands de la vegueria de Tortosa –és a dir, la part catalana de la diòcesi– continua, però, essent baixa (5%). Una possible explicació a aquest desequilibri dins el bisbat rau en la major població, riquesa, i també preparació cultural de la banda valenciana, amb poblacions de cert relleu, com ara Morella, Sant Mateu, Traiguera o Vinaròs.

El perfil predominant socialment és el de l'estudiant dominic (10%), xifra comprensible, d'acord amb l'orientació de la institució. Sense sortir de l'estament eclesiàstic, destaca també l'elevat nombre de rectors parroquials que es van graduar (13%): Bell-lloc, Benissa, Betxí, Vinaròs, Vistabella del Maestrat, Benassal, Bocairent, la Jana, Torrent, València, Calp, Énguera, Santa Maria d'Alacant i Rafelguaraf al regne de València; Montroig del Camp, Santa Maria de la Seu d'Urgell, Vila-rodona, Sant Pere de Gelida, Sant Feliu de Sabadell, Vallfogona de Riucorb, Santa Fe de Calonge, Santa Fe del Montseny, Cellers, Horta de Sant Joan i Gandesa, a Catalunya; Cadules, San Juan de la Cuesta de Saragossa, Estopinyà, la Freixneda i Torremocha, a l'Aragó, i Calvià, a Mallorca, van veure com el seu rector es doctorava als R. C.

Pel que fa a l'alt clergat, observem la presència de canonges dels capítols catedralicis de Tortosa, Saragossa, Jaca, Terol, Mallorca, Menorca i Sardenya, així com dels priors dels convents agustinians del Socors de València, de Vinaròs, del carmelità d'Alcanyís, de l'arxipreste d'Àger Jeroni Roure i de l'abat de Veruela, Juan Álvaro, futur bisbe de Solsona.

En definitiva, el tipus predominant és el de frare dominic i el de rector de parròquia a València o a Catalunya. Pel que fa a l'origen nacional, observem un clar predomini dels estudiants valencians, fet que ens du, lògicament, a plantejar la competència que la Universitat tortosina suposaria per a l'Estudi de València –molts dels doctorands havien obtingut el grau de batxiller a València– i, en menor mesura, per a Barcelona i Saragossa. Fins a quin punt la institució tortosina va esdevenir una competència seriosa per a les altres universitats? Tot i no comptar amb dades comparatives sobre la mateixa categoria en un tall temporal igual per a tots els centres, fet que ens permetria establir una analogia contundent, la resposta a la pregunta formulada passa per confrontar les xifres locals amb les disponibles sobre altres llocs individualment, agafant com a terme de comparació les categories sobre les quals tenim dades:

A/ Graduats (batxillers i doctors) entre 1600-1621²⁷

Tortosa		València	
Arts	Teologia	Arts	Teologia
168	406	911	386

B/ Graduats (batxillers i doctors) entre 1660-1680²⁸

Tortosa		València	
Arts	Teologia	Arts	Teologia
227	343	606	162

C/ Doctors entre 1660-1680²⁹

Tortosa		Saragossa	
Arts	Teologia	Arts	Teologia
98	198	34	42

D/ Doctors en Teologia i Arts a Barcelona i Tortosa³⁰

Tortosa (1601-1623)		Barcelona (1563-1602)	
Arts	Teologia	Arts	Teologia
22	230	39	16

E/ Batxillers en Teologia i Arts a Barcelona i Tortosa³¹

Tortosa (1601-1623)		Barcelona (1563-1602)	
Arts	Teologia	Arts	Teologia
146	176	1405	46

Els quadres A i B, que confronten els centres de Tortosa i València, palesen una clara superioritat del Estudi valencià en el nombre de

27. Les xifres de València provenen d'A. Felipo i F. Miralles (2002: 103).

28. Les xifres de València provenen d'A. Felipo i F. Miralles (2002: 103).

29. Les xifres de Saragossa provenen de Redondo (2002: 282).

30. Les xifres de Barcelona provenen de García Cárcel (1982: 32).

31. Les xifres de Barcelona provenen de García Cárcel (1982: 32).

graduats en Arts. Aquesta dada és del tot predictable, tant per la major població i projecció econòmica de València, com per la major oferta –Arts, Dret Civil, Dret Canònic, Medicina, Teologia– de l'Estudi valencià, atès que, com ja hem dit, el batxillerat en Arts era el pas previ i obligatori a les altres disciplines superiors.

En canvi, constatem una lleugera preeminència tortosina en els estudis de Teologia, ja a principis del segle XVII. Aquesta tendència s'accentuarà durant la segona meitat de segle, quan Tortosa arribarà a doblar les xifres de València, i ve a confirmar el declivi de la Teologia a València observat per Felipo (2002: 236) durant el terç final del segle XVII. La presència majoritària d'estudiants valencians a Tortosa –recordem, 29% de l'alumnat– pot ser una de les claus per a explicar les respectives oscil·lacions. Tortosa assumiria, doncs, un paper similar al de Gandia, universitat jesuítica que va atreure l'alumnat valencià de Teologia, i que arribà a graduar 663 teòlegs entre 1660-1680 (cf. García Trobat 2002: 305-309).

El quadre C ens permet observar el predomini de Tortosa sobre la Universitat de Saragossa en el nombre de doctors de Teologia, aspecte que té el seu correlat en la nòmina d'aragonesos graduats a Tortosa. Segurament, aquesta feblesa de Saragossa ve determinada també pel potencial de la Universitat d'Osca, sobre la qual no dispo de dades.

Malgrat el decalatge temporal, D evidencia el poc pes de la Teologia a Barcelona –18 doctorats– mentre que en aquelles mateixes dates havia graduat fins a 1.405 batxillers en Arts (García Cárcel 1982: 32; García Cárcel; Lorente Gasca 1982: 697).

Hi ha diverses hipòtesis per a explicar l'atracció exercida pel centre tortosí. Entre els doctorands s'observa un nombre elevat d'estudiants que havien obtingut el grau de batxiller en altres centres; és possible, tal com afirma García Trobat (2002: 305-306) per al cas de Gandia, que fossin estudiants *fugits*, a la caça d'un grau més fàcil i més econòmic en centres no tan primmirats a l'hora de controlar l'acompliment dels cursos previs, requisit indispensable per a la realització de l'examen de doctorat. Aquesta mateixa situació es donà a Solsona, centre amb fama de *fàcil*, com assenyala Serra Vilaró (García Cárcel 1985: vol.

II, 438). Els estatuts dels Reials Col·legis, en tot cas, vedaven aquesta via: els batxillers havien de passar, com a mínim, dos anys al centre, i els doctors tres.³² Tanmateix, les valoracions coetànies que hem tingut ocasió de veure apunten en la direcció contrària: un centre de prestigi fundat en la competència del professorat i en el rigor del seu funcionament.

Al nostre parer, la característica que va afavorir clarament la presència d'estudiants d'arreu de la Corona d'Aragó fou l'enclavament geogràfic de la Universitat tortosina, equidistant entre les capitals regnícoles, fet que hi facilitava el desplaçament. Així, davant la catalanitat de la Universitat de Barcelona, amb una immensa majoria d'estudiants del Principat (García Cárcel; Lorente Gasca 1982: 696), els Reials Col·legis esdevindrien un centre franc, compartit per les diverses nacionalitats de la Corona d'Aragó, amb un torn triennal per al rectorat i les lectures –sistema adoptat també a Lleida–, amb la particularitat que, a l'hora d'efectuar la roda, mallorquins i valencians formaven un únic cos i catalans i sards un altre.

---

32. *Libro de la Universidad del Colegio de Santo Domingo y San Jorge de la ciudad de Tortosa*. BC. Ms. 3918, f. 2 (estatut segon).

Historia

Del Principio, fundacion, pro-
greso, y otras cosas del Colegio
Real de S.^{to} Domingos y S.^{to} Jorge de
la ciudad de Tortosa, y puesta
por Sr. Raimundo Sáenz Maestro,
y calificador del S.^{to} officio, siendo
Rector del mismo Colegio
Real los años de 1632
y 1633.

Introducion

Cosas ay que siendo pequeñas en
su principio, como el grano de most-
taza crece después y se dilatan
de suerte, que se hallen a veces tan
grandes, que como dixo Christo Señor
nro, viene las nubes del cielo y tra-
cen ruid y moza en su raras,
y tal a sido el Colegio Real de S.^{to}
Domingos y S.^{to} Jorge de la ciudad de
Tortosa. y para que me se conste
esta verdad, y no se pierda la luz
que tengo de las cosas del me a ca-
recido de saber esta Historia: y la cau-
sa por donde se llego a tener esta
luz es la siguiente.

Hicimos el en Val.^a a 11. de octubre
de l año 1631 a nro M. D. P. Mro

Motivo de hazer esta
obra

Orientació intel·lectual i producció literària

Cap a mitjan segle XVII l'ensenyament de les disciplines d'Arts i Teologia a Espanya, més encara en un centre regit per dominics, estava dominat aclaparadorament per la corrent aristotèlicotomista. Els estatuts del Reial Col·legi de San Domènec i Sant Jordi especifiquen clarament que els estudiants d'Arts havien de ser examinats en «los puntos del texto de Aristóteles de lógica y filosofía», mentre que els de Teologia ho eren sobre «los puntos de las partes de Santo Thomás». ³³ Abans de rebre el grau, els graduands havien de jurar defensar la doctrina «del angélico doctor Santo Thomás de Aquino». ³⁴ Sabem també que s'impartien cursos en teologia positiva, és a dir, en Sagrada Escripura. Aquest domini de l'escolàstica, sistema d'origen medieval en què es disputava sobre una matèria estipulada, exposada en un corpus de d'obres tancat, s'havia imposat també a Barcelona (Fernández Luzón 2005: 225-230), a València (Felipo 1993: 160-166) i, en general, arreu d'Espanya, tot i les crítiques punyents dels humanistes i, en particular, dels erasmistes. Però, com es ben conegut, l'erasmisme, per bé que fos un corrent difícilment reduïble a un sistema de pensament, havia perdut la partida per l'ascendència intel·lectual davant la Cort durant la dècada del 1530. A l'Espanya de Felip II l'erasmisme arribà a ser gairebé equivalent al luteranisme, suspecte d'heterodòxia i, per tant, susceptible de ser encausat per la Inquisició. En conseqüència, la Teologia es refugià en les vies més ortodoxes i segures, mentre que l'estudi de la Sagrada Escripura va haver d'abstenir-se de la crítica textual –el *mal* dels humanistes, que igual polien, o retocaven per a alguns, un text jurídic com els mateixos evangelis. Més a més, com va corroborar el concili de Trento, qualsevol vel·leïtat per traduir i difondre els textos sagrats en les llengües del poble quedava expressament vedada.

---

33. *Ibidem*, f. 3 (estatut sisè).

34. *Ibidem*, f. 4v (estatut catorzè).

Tot i que el marc sociocultural ens és raonablement conegut, tenim encara un coneixement molt migrat sobre l'ensenyament impartit i l'evolució del mateix al llarg dels gairebé tres segles d'existència de la institució. En les següents pàgines presentem una nòmina dels escriptors i de les obres més destacades sorgides del magma cultural dels R. C. Cal dir, però, que els dominics es movien d'un a l'altre convent de l'orde, dins la província d'Aragó, i que seria massa expansiu, és a dir, hi donaríem més rellevància de la que toca, voler adscriure a la Universitat tortosina qualsevol obra produïda per aquests frares itinerants que, en un moment o altre, van passar o es van formar, com és, certament, el cas d'un gran nombre d'ells, a Tortosa. Parlem d'una cultura i d'una religiositat comú, difosa per tota Espanya –i Europa–, podríem dir, i amb poques particularitats. Fet i fet, algunes produccions revelen clarament l'ambient intel·lectual que es vivia als Reials Col·legis i les inquietuds d'aquells homes.

Baltasar Sorió

Ja hem parlat a bastament del conegut fundador dels Reials Col·legis. Residí a Tortosa des del 1521 fins al seu traspàs, el 1557, esdevenint tota una institució a la ciutat. De la seva etapa tortosina podem esmentar:

Tractatus de viris illustribus provinciae Aragoniae ordinis praedicatorum. Ms.

Datada entre 1516-1522 per Garganta (1950), el primer editor de l'obra. Comprèn, com indica el títol, diverses biografies sobre personatges il·lustres de l'orde, entre els que cal consignar el santmatevà Climent Ferrer, lloctinent d'inquisidor i lector de la Seu de Tortosa entre el 1502 i el 1515.

Apologeticus pro unica Maria Magdalena (Saragossa, 1521).

Dedicada al virrei d'Aragó, Juan de Lanuza. Segons Diago (1599: 79), es tracta d'una obra tripartida en la qual el dominic respon diversos sermons heterodoxos predicats a Saragossa. En primer lloc, argumenta contra un sermó en què s'havia proclamat que Maria no tenia germanes, i que els germans de Jesús esmentats a l'Evangeli provenien de cosines de Maria. El segon, contesta una altra prèdica que posava en dubte

el fet que Jesús hagués estat soterrat tres dies abans de ressuscitar. Finalment, Sorió replica un opuscle publicat per Jaume Fabra que recollia part d'aquestes idees i que afirmava, en la línia de l'humanista francès Jaques Lefèvre d'Étaples, que havien existit tres Magdalenes, en comptes d'una.

Divini eloquii expositoris [...] super psalmum xxxiiii homelie decem (Barcelona, 1522).

Es tracta de deu homilies sobre el salm quaranta-quatre, «Eructavit cor meum verbum bonum» aplicades a Maria. L'obra està dedicada al duc de Calàbria, aleshores virrei de València, que l'havia animat a redactar un conjunt d'homilies sobre el salteri.

Mariale (Tortosa, 1538).

Sermonari sobre temes marians aplegat i editat pel canonge tortosí Pere Ferrer, que el dedicà al bisbe Antonio de Calcena. Comprèn, segons la descripció de Bayerri (1968: 133-134), cinc sermons *De conceptione*; cinc *De Nativitate*; cinc *De praesentatione*; quatre *De desponsatione*, i un *Officium* sobre el mateix assumpte; sis *De annuntiatione*; cinc *De visitatione ad Elisabeth*; cinc *De expectatione partus*; cinc *In festo virginiae purificationis*; cinc *De transfixione septem gladiatorum*; cinc *In festo gloriose assumptionis* i, finalment, cinc *De rosario virginis seu psalterio*. L'obra, segons Bayerri, havia estat redactada vint anys abans, i recull una sèrie de sermons predicats en romanç, traduïts aquí al llatí, que Sorió decidí publicar, atesa la seva avançada edat. Inclou també un poema llatí preliminar en llaor de Maria.

Sermones Deipare Virginis sanctorumque per circulum anni (Tortosa, 1538)

Aquest sermonari és la segona de les tres edicions tortosines de l'impressor Arnau Guillem de Montpesat, cridat, potser, a Tortosa pel mateix Sorió un cop aconseguit patronatge per a la publicació. Inclou poemes llatins preliminars dels dominics Gerard Domènec i Joan Porcell. Dedicat a Ferran de Cardona i Enríquez, segon duc de Cardona.

Jeroni Taix (Tortosa, 1503 - ?, d. 1556)

Ordenat a Tortosa el 1511, professà a l'orde dominic al convent de Sevilla, segons el propi autor, sense que puguem donar compte d'aquesta trasllat, però desenvolupà bona part de la seva vida a València i Catalunya. A Tortosa el trobem el 1539 com a lector de Teologia, i també entre el 1551 i el 1556, període durant el qual exercí d'administrador de les obres dels Reials Col·legis (1552-1555). El 1549 publicà la seva única obra que ens ha arribat: *Llibre de la institució, manera de dir, miracles e indulgències del roser de la verge Maria*, una apologia destinada a divulgar la devoció al rosari, que inclou l'acostumat registre de pretesos miracles esdevinguts gràcies a la fe en aquesta pràctica. La primera edició, que no hem pogut veure, sembla que fou en castellà, però el mateix Taix la traduí al català i la publicà a Barcelona el 1556. L'obra fou un gran èxit editorial, amb reimpressions freqüents fins entrat el segle XVIII. Sembla que va escriure també una *Vida de sant Onofre*, avui perduda, que deixà manuscrita (Fuster 1827-1830: vol. I, 157).

Juan Hernando (Velilla de Jiloca, 1550 - València, 1625)

Lector d'Arts als Reials Col·legis des del 1580, pel cap baix, aconseguí el grau de batxiller en teologia al centre tortosí el 1583.³⁵ Hernando continuà desenvolupant la seva carrera a Tortosa i arribà a ser rector dels R. C. els triennis 1594-1596 i 1607-1609. Està documentat a la ciutat fins, al menys, el 1609, any en què, a més del rectorat, exercia de lector de Teologia i Sagrada Escripura. Latassa confon i duplica aquest Hernando amb un altre «Juan Fernández». De Hernando ens ha arribat un *Commentarius in librum Ecclesiastes* (Roma, 1621), dedicat a l'inquisidor general Luis de Aliaga, que tenia redactat ja el 1617, d'acord amb la data del pròleg de Jeroni Cucaló, signat al convent de predicadors de València. Segons aquest pròleg, l'obra es basa en les lliçons sobre la Bíblia impartides per Hernando a Tortosa: «Fruere ergo lector optime solidae veritatis amator magistri mei opera, nam auctorem Sacra Biblia exponentem in insigni Collegio Dertusensi juvenes audivi, dulces fructum cape».

35. ACBEB. Fons notarial de Tortosa (secció històrica), reg. 1457, s/f.

COMMENTARIUS IN LIBRUM ECCLESIASTES.

STUDIOSE ELABORATUS, IN QUO
Vulgata ad verbum cum originali Hebræo confertur,
& probatur eam omnes alias Editiones excellere,
quæ passim referuntur, quia mutuò se &
nostram explicant.

AUCTORE
FR. IOANNE FERDINANDO
MAGISTRO VILILLENSI.

OLIM IN REGIO DERTOSANO COLLEGIO,
Artium, Theologia, & Sacrorum Bibliorum publico Professore,
ex Conuentu Predicatorum Valentia.

PRÆFIXIMVS QVATVOR INDICES, AD SACRAS
Conciones: Locorum Scripturæ, quæ in hoc Opere aliquo modo explicantur: Rerum
sive sententiarum: Hebraïsmorum sive regularum ad intelligendam Sacram
Scripturam, quæ in hoc libro continentur.

ROMAE, Apud Ioh. Paulum Profilium. MDCXXI
SUPERIORVM PERMISSV.

El *Commentarius in librum Ecclesiastes* (1621) reflecteix les lliçons de Teologia impartides pel bibliista Juan Hernando a Tortosa. (BUB).

L'obra d'Hernando s'emmarca dins la línia d'exposicions catòliques sobre el llibre d'Eclesiastès –Joannes Lorinus (1607), Pineda (1620)– que responen, des de l'òptica contrareformista, els estudis bíblics dels erudits protestants. Aquest extens volum infòlio, de 597 pàgines, és un bon exponent de la vessant filològica i escripturística, o Teologia positiva, segons la terminologia del moment, que s'impartia també als R. C., a més de la preceptiva escolàstica. Hernando col·laciona la Vulgata amb els textos hebreus en un interessant treball filològic, que vol, però, extreure el fruit moral de l'obra per a l'edificació del lector i no fer trontollar, com és d'esperar, l'autoritat de la versió aprovada per l'Església.

Blai Verdú (Catí, 1565 - València, 1620)

La vida de Verdú ens és coneguda gràcies a l'esborrany biogràfic inclòs a la *Descripció succinta de la noble y antigua universidad de Catí*, obra del seu nebot Gaspar Verdú, editada per Pitarch (2000). Ja al segle xx, Segarra (1943) va dedicar al dominic catinenc un ampli estudi biogràfic. Verdú estudià Arts i Medicina a València i, posteriorment, prengué l'hàbit dominic (1585) i es doctorà en Teologia. El curs 1592-1593 llegí Filosofia a la Universitat de València (Felipo 1993: 115) i publicà la seva primera obra, *De rebus universalis disputatio* (València, 1593). De València passà a llegir Teologia a l'Estudi dominic de Tarragona, on publicà el volum *Opuscula*, el 1598. A l'any següent arriba a Tortosa per a llegir Teologia, i el 1601 es féu càrrec de la Lectoria de la Seu, que regentà fins al 1619. Aquest any es va retirar a València, convidat pel seu amic, l'arquebisbe Isidoro de Aliaga, on morí poc després (1620). A Tortosa fou també rector dels Reials Col·legis (1611-1613), i era tingut per tota una institució –de fet, fou considerat un reputat intèrpret tomista i aristotèlic a nivell internacional, com ho mostra la reedició alemanya *Decissio quaestionis: an detur quarta figura* (Colònia, 1627) dels *Opuscula* de 1598.

Verdú és un escriptor molt prolífic que tractà, bàsicament, sobre Lògica i Filosofia, però també sobre escripturística, moral, política, hagiografia i, fins i tot, redactà un manual sobre la *pronuntiatio*, o 'bon parlar'. De l'etapa tortosina li coneixem les següents obres:

Comentaria, scholia & resolutae quaestiones super disputationem de Trinitate prime partis dive Thome (Tarragona, 1602).

Dedicada al duc de Lerma, del Consell Reial. Conté quaranta-tres qüestions sobre la Trinitat segons l'òptica tomista.

Tratado de las lágrimas y conversión de Sta. Madalena y de la milagrosa navegación de S. Ramón de Peñafort (Barcelona, 1605).

Dividida en dues parts. A la p. 65, amb portada pròpia, comença *La navegación milagrosa de San Ramón de Peñafort, moralizada*. Verdú aparca la Filosofia i es mou en el camp hagiogràfic; segons la descripció que inclou al pròleg, es tracta de «libros morales de un scholástico convaleciente», redactats mentre es recuperava d'una malaltia. La primera part porta un sonet laudatori de Joan Dessí, i la segona, un del mestre dominic Onofre Requesens, del convent de Barcelona.

Libro de las aguas potables y milagros de la fuente de Nuestra Señora del Avellà (Barcelona, 1607).

Dedicada al bisbe Pedro Manrique, l'obra combina la vena patriòtica de Verdú –la font *miraculosa* neix al seu Catí natal–, amb un desplegament d'erudició mèdica sobre els tipus d'aigües i les seves virtuts. Inclou també unes interessants descripcions de Catí i de Tortosa –en la línia de les *laudes urbium*–, agraït per «lo que a la ciudad de Tortosa debo».

Duae reflectiones: altera contra scientiam mediam, & altera pro divinorum auxiliorum eficacia (Barcelona, 1610).

Dedicada al provincial de l'orde Rafael Rifós. Segarra (1953: 25) descriu l'obra com «una vigorosa defensa del tomismo y una crítica [...] sobre el sistema de la ciencia media de Molina». Hem d'emmarcar, doncs, el text, en el marc de la batalla presentada pels dominics al molinisme jesuític.

Engaños y desengaños del tiempo. Con un discurso de la expulsión de los moriscos de España y unos avisos de discreción (Barcelona, 1612).

Dedicada al bisbe de Tortosa i arquebisbe electe de València, Isidoro Aliaga. Als *Engaños*, Verdú moralitza sobre diversos temes, tot prenent el pas del temps i l'aprofitament cristià del mateix com a

leitmotiv. El *Discurso* avala totalment l'expulsió dels moriscos, alhora que reconeix el fracàs del col·legi de Sant Maties i Sant Jaume com a eina d'adoctrinament catòlica. Els *Avisos* són una mena de guia de comportament i parla, «para proceder con discreción en qualquier coloquio y pretención», en paraules de l'autor. Es tracta d'un tractat a mig camí entre la retòrica i el manual de civilitat, amb detalls sociolingüístics molt interessants.

Acroamatica comentaria in duas parte divisas & quaestiones super universam Aristotelis logicam (Barcelona, 1614).

Dedicada al valencià Andreu Roig, vicescancer del Consell d'Aragó, que li havia confiat l'educació del seu fill. L'obra és una bona mostra de l'ensenyament impartit per Verdú als Reials Col·legis. D'acord amb Segarra (1953: 26-27), aquests comentaris sobre lògica aristotèlica es divideixen en dues parts. En la primera, subdividida en tres llibres, es tracta sobre la metodologia necessària per discernir allò que és vertader del fals. A la segona es consideren els instruments per a saber dissertar, l'enumeració i l'argumentació.

Juan Lorenzo Cairosa (Saragossa, 1591 – 1680)

Prengué l'hàbit dominic el 1606 i el 1612 entrà com a col·legial a Tortosa, segons Latassa. Aquell mateix any participà en el certamen poètic celebrat a Saragossa amb motiu de les exèquies per Margarida d'Àustria (Alvar 1980: 286). El 1614, any en què encara està documentat a la ciutat,³⁶ escrigué *De auxiliis divinae gratiae et humani arbitrii viribus et libertate*, comentari sobre l'obra homònima del també dominic Diego Álvarez, actualment perdut. Posteriorment, passà als convents de Barcelona i Saragossà, fou qualificador de la Inquisició i vicari general de l'orde a la província d'Aragó. Té moltes altres obres publicades posteriors a la seva etapa tortosina (cf. Latassa; Gómez Uriel 1884-1886: vol. II, 257).

---

36. ACBEB. Fons Notarial de Tortosa (secció històrica), reg. 1792, s/f.

Josep Bramó (Tortosa, ? - Barcelona, ?)

Natural de Tortosa, segons Martorell (1997: 101), està documentat als R. C. al menys entre el 1614 i el 1626, primer com a col·legial i després com a lector de Teologia, i també com a examinador sinodal de la diòcesi. Fou regent d'estudis i prior del convent de Santa Catarina de Barcelona. Segons l'*Index quae continentur Bibliothecae Sanctae Caterinae O. P.*,³⁷ la biblioteca d'aquest convent conservava una obra teològica seva intitulada *De Deo trino*, avui perduda.

Andreu del Fau (Albaida, ? - ?)

Mestre en Teologia des del 1617. Fou rector de Sant Domènec entre el 1625 i el 1627. Amb motiu de la caiguda, sense conseqüències mortals, d'un llamp al convent tortosí, Fau redactà un opuscle, a mig camí entre el plec solt noticier i la devoció, intitulat *Verdadera relación hecha por el padre maestro fray Andrés del Fau, [...] de un milagro lleno de milagros que aconteció en la iglesia de dicho Real Colegio, cayendo un rayo en ella* (Tortosa, 1625). L'obreta pretén inclinar el poble a la devoció a l'orde dominic Arran d'aquest fet *miraculós*, s'instaurà l'anomenada «misa del Rayo» (cf. Pastor 1913).

Crisòstom Bonamich (Tortosa, 1575 – Barcelona, d. 1637)

Professà al convent de Barcelona, on era lector d'Arts, el 1602; posteriorment llegí també a Perpinyà i Lleida. El 1621 fou cridat pel Capítol per ocupar la lectoria de la Seu de Tortosa, càrrec que ocupà fins al 1626, any en què tornà a Barcelona, quan exercia també de vicerector dels Reials Col·legis. Pel que fa a la seva producció literària, se li coneixen alguns poemes encomiàstics als preliminars de les obres dels seus amics i un recull manuscrit de sermons predicats a Tortosa. La seva obra de més repercussió és el *Sermón que por orden del tribunal de la Santa Inquisición predicó [...] en el auto público de la fe que se celebró en el Born [...] a 21 de junio de 1627* (Barcelona, 1627), imprès a expenses de Josep Rius, procurador reial a Tortosa, que estigué present a la solemnitat en què foren cremats diversos

---

37. BUB. Ms. 1392.

VERDADERA

Relacion, hecha por el Padre Maestro Fray Andres del Fau, Regente, y Rector del Real Collegio de Santo Domingo, y San Jorge de la Ciudad de Tortosa, Reyno de Cataluña, de vn milagro lleno de milagros, que acontecio en la Iglesia de dicho Real Collegio; cayendo vn rayo en ella.

CON LICENCIA.

Impresso en Tortosa, en la Emprinta de Geronimo Gil, Año de la Natividad de nuestro Señor Jesu Christ, de M. DC. XXV.

El rector Andreu del Fau redactà i féu imprimir (1625) aquest plec solt per a promoure la devoció per l'orde dels dominics. (BUV).

heretges. El sermó ens permet apropar-nos a la lògica de la repressió inquisitorial des de la seva pròpia òptica.

Raimundo Sáenz (Autol (Rioja), ? – Osca, 1643)

Professà el 1601 al convent de Saragossa i fou col·legial a Tortosa, on consta que el curs 1603-1604, si més no, estudiava Arts; durant uns anys continuà al convent, on exercí de mestre d'estudiants. Arribà a ser qualificador de la Inquisició (1622) i mestre en Teologia (1629). Tornà a Tortosa com a rector de Sant Domènec el 1632-1633, estada que aprofità per a posar en ordre l'arxiu del Col·legi i redactar el *Lumen domus*, o història dels Reials Col·legis, i així també guardar de la destrucció els papers que trobà de Sorió, «los quales hallé viejos, sueltos y casi perdidos», segons la seva expressió. El febrer del 1633 fou nomenat prior del convent de Saragossa, segons ens explica ell mateix (*Lumen domus*, 100), del qual en redactà també una crònica. Posteriorment fou visitador de l'orde i prior d'Osca, on traspassà (cf. Palacios 1967: 187-189).

Pius Pla (? - Girona, 1682)

Documentat com a mestre d'Arts el 1634 i com a rector de Sant Domènec entre el 1664 i el 1666. Publicà un sermó intítulat *Discurso sobre la milagrosísima y celestial imagen del grande patriarca de predicadores Santo Domingo de Guzmán* (Barcelona, 1665), dedicat a la noble Isabel de Pons i de Corbera, baronessa de Llinàs, Talavera i Altafulla (cf. Collell 1965: 209).

Mateu Comes de Montada (? – Tortosa, 1703)

Prengué l'hàbit al convent de Salamanca. A partir del 1670 i fins al seu traspàs el trobem present, amb alguna intermitència, als Reials Col·legis, on exercí el rectorat de Sant Maties i Sant Jaume. Publicà un opuscle intítulat *Treno compasivo a la soledad de María Santísima* (Madrid, 1680).

Tomás de Torres (Montalbán, 1652 - Alfaro, 1721)

Vestí l'hàbit dominic el 1671. Hem pogut documentar-lo a Tortosa entre el 1687 i el 1690. El 1683, quan exercia de lector a la Universitat de Tarragona, publicà un *Diallogus sylogisticus* (Tarragona, 1683), en forma, com el títol indica, de diàleg llatí entre un mestre i el deixeble. Publicà també un *Memorial del amor divino* (Saragossa, 1697), que no he pogut localitzar, i la *Llave interior que avre la puerta del palacio humano* (Saragossa, 1706), passada ja l'etapa tortosina (cf. Querol Coll 1999: 310-311).

Lluís de Barutell

Col·legial a Tortosa, on es graduà en Arts el 1679, fou lector de Teologia des del 1680 al 1699, si més no, i rector dels R. C. (1690-1693). Posteriorment passà a Roma i arribà a ser provincial de l'orde dominic a Terra Santa. Un germà seu, Llorenç de Barutell, fou membre de l'Acadèmia dels Desconfiats, predecessora de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Lluís destaca com a predicador i publicà diversos sermons, alguns dels quals de Tortosa estant:

Mudanzas de la fortuna en los muertos y firmeza del amor en los vivos. Oración fúnebre en las exequias que hizo el Muy Ilustre Cabildo de la Santa Iglesia Catedral de Tortosa a los héroes que en el asalto y rendimiento de Buda fenecieron (Barcelona, 1686).

Llantos de la sabiduría en el ocaso de un sol. Oración fúnebre que en las exequias funerales que hizieron en los Reales Colegios [...] de Tortosa en la muerte de su reyna y señora doña Luisa de Borbón (Barcelona, 1689).

La voz en el oriente. Discurso panegírico de el nacimiento de San Juan Bautista (Barcelona, 1691).

Discurso panegírico en la canonización de Santa María de Cervellón (Barcelona, 1693).

Teatre

Sota aquest epígraf volem consignar les poques mostres positives que ens han arribat de l'activitat teatral desenvolupada al centre, amb les

quals, juntament amb indicis i hipòtesis raonables, mirarem de traçar un panorama versemblant sobre el tema. Cal començar amb la possible activitat dramàtica de Baltasar Sorio. Durant la seva etapa al convent de Sant Mateu, el conegut dominic féu representar, cap al 1513, una ègloga nadalenca publicada amb el títol *Oratio litteralis fratris B. Sorio in Christi natiuitate sanctissima in conuentu Sancti Mathei per quosdam suos discipulos*. Segons Alonso Asenjo (1996: 335-339), ens trobem davant d'una mostra de teatre escolar humanístic, La finalitat de la representació era, a més d'entretenir, capacitar els estudiants i els conventuals en la llengua llatina. Hem de contemplar, per tant, la possibilitat que Sorio repetís aquesta pràctica a Tortosa, tot i que no en tenim constància.

De finals de segle xvii ens ha pervingut un anònim manuscrit editat modernament amb el títol d'*Epigramas i sonets per la conquesta de Buda* (Miravall, 1980). El text posa de manifest l'activitat dramàtica protagonitzada per «los licenciados de la Universidad de Tortosa [...] representando las demás epigramas y dicho en particular en la plaza, delante de toda la ciudad, en las fiestas que hizo por aver ganado los christianos la ciudad de Buda, en la Ungría». Més que una obra dramàtica en si, es tracta d'un diàleg poètic entre l'àngel del Danubi i l'àngel de l'Ebre, amb una acció molt limitada però que necessitaria de certa escenografia i vestuari. En tot cas, el text revela l'existència d'activitats espectaculars que, amb més o menys preponderància del text o de l'acció, tenien lloc als Reials Col·legis en el marc de les festes i solemnitats barroques celebrades a la ciutat, bé per motius religiosos o civils. En analitzar el segle xviii trobarem un altre testimoni en aquesta línia.

L'Ajuntament borbònic substituï el tradicional Consell arran la caiguda de Tortosa davant les tropes de Felip V, a la Guerra Successió (1708). (Catedral de Tortosa, Capella de la Cinta. Foto: Hilari Muñoz).

Els segles XVIII-XIX. Canvi de dinastia i degradació del centre

La Guerra de Successió, el canvi de dinastia i les subsegüents noves disposicions borbòniques van desencadenar canvis transcendentals no sols per als països de la Corona d'Aragó, sinó també pel que fa a la concepció d'Espanya i de l'Estat en general. El món universitari, com és ben sabut, no quedà al marge d'aquest daltabaix, amb el decret de supressió de les universitats catalanes del 1717 i l'erecció de la nova Universitat de Cervera, que gaudí del monopoli de l'ensenyament superior i de la impressió de llibres docents al Principat durant més de cent anys.

Quin paper li va tocar jugar al centre tortosí en el nou panorama de l'ensenyament superior? El ja conegut *Lumen domus*, continuat pel dominic Juan Olóriz a mitjan segle XVIII –però que fou testimoni directe, com a col·legial, de bona part dels fets que narra–, explica fil per randa com es va viure la guerra a la Universitat i també les dures conseqüències que comportà. La crònica enregistra la suspensió del curs 1707-1708, encara sota l'òrbita austriacista, per la situació de setge militar que es vivia. El 10 de juliol del 1708 les tropes borbòniques van entrar a la ciutat i a finals d'aquell mes els R. C. foren ocupats i destinats a casernes militars, mentre que els clergues foren desterrats (*Lumen domus*, 140v-142). Els estudis no es van reprendre fins l'octubre del 1709, en cases particulars. No s'entreveu, per tant, una col·laboració especial de l'administració dels R. C. amb el nou poder ni cap tracte de favor que se'n derivés, sinó tan sols la repressió general dels vencedors envers els vençuts. El centre només va tornar a ser gestionat, parcialment, pels dominics el setembre del 1714, després d'una penosa negociació a la Cort per part del síndic dels R. C., que presentà un memorial de súplica signat pel provincial dels dominics i un informe favorable, aconseguit després de moltes demandes, per part del governador de la plaça, el comte de Glimes. Rebuda l'orde

reial, el governador es va limitar a desallotjar el col·legi de Sant Maties i Sant Jaume, molt malmès després de l'estada de la milícia. Cal entendre també que la situació del col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi, adossat a la muralla nord de la ciutat, el convertia en un punt estratègic per a la defensa de la plaça que els militars volien tenir sota control. El febrer del 1715, fra Josep Tomàs, síndic, tornà a la Cort per a tractar amb el confessor reial Robinet la concessió d'alguna renda extraordinària per a reparar els desperfectes.

Tot aquest episodi és un bon exponent del col·lapse politicoadministratiu viscut aquells anys. De fet, la ciutat va viure immersa en la dinàmica bèl·lica més directa fins al 1711 –l'activitat guerrillera a les Terres de l'Ebre no s'acabà, però, fins pràcticament, el 1720 (cf. Espino 2009)– i fou governada amb mà de ferro pel cavaller De Croix, governador militar. Aquesta situació d'interinitat i despotisme manifest començà a aclarir-se quan, el gener del 1709, Melchor de Macanaz, l'home fort de Felip V a la València vençuda, disposava, tal i com havia succeït a València i Aragó, que «se establezcan, observen y guarden las leyes, estilos, pràctica y gobierno político que en las ciudades, villas y lugares de estos reynos de Castilla» (cf. Querol Coll 2011: 287-289). La situació girava cap a la legalitat, però la legalitat no tornaria a ser com abans. El programa homogeneïtzador que Felip V i el seu equip volien aplicar al Principat tingué un primer banc de proves a Tortosa: el Consell municipal fou substituït per l'Ajuntament, format per la suma de 8 regidors, nomenats per la Corona, i el corregidor; el veguer i el batlle, representants reials eren substituïts pel corregidor, que esdevenia la màxima autoritat política i militar a la ciutat i àrea d'influència, anomenada ara *Corregimiento*; el poder judicial, abans en mans de la paeria,³⁸ era delegat en mans d'un *alcalde mayor* (cf. Cerro 2003: 266-272). El 25 de maig d'aquell any es llegia a l'Ajuntament l'ordre reial per la qual Tortosa i la seva antiga vegueria passaven a dependre de l'Audiència de València. És a dir, quedaven, a la pràctica,

---

38. La *paeria* era un òrgan local de justícia presidit pel veguer reial però administrat, a la pràctica, pels representants municipals, els paers, amb l'ajuda d'uns assessors, juristes de carrera. Cal no confondre-la amb la *Paeria* i els *paers* lleidatans, termes que designen el conjunt del Consell municipal i els màxims representants del municipi. A Tortosa aquests representants rebien el nom de *procuradors*, mentre que a Barcelona eren els *consellers*. La nova administració borbònica acabà amb aquestes particularitats i homogeneïtzà els càrrecs municipals arreu.

administrades des del Regne de València. Aquesta anomalia política es redreçà amb la promulgació del Decret de Nova Planta (17 de gener de 1716), que tornava la ciutat i el territori de l'Ebre a la nova administració del Principat.

Entre les moltes reformes borbòniques –administració local i territorial, cadastre, organització militar, etc.–, cal parlar ara del nou pla universitari. La Corona emprengué la reforma universitària del Principat tot fent *tabula rasa* i dibuixant un mapa completament nou: l'octubre del 1717 les universitats catalanes eren suprimides i s'erigia *ex novo*, amb les rendes dels centres abolits, la de Cervera. Rebuda als R. C. la cèdula reial per la qual se'ls prohibia continuar els estudis i atorgar graus acadèmics, a finals d'octubre del 1717 es va resoldre enviar un síndic davant del marquès de Castelrodrigo, capità general de Catalunya, per a que intercedís davant la Corona i aconseguís que la Universitat tortosina fos exempta de l'ordre de tancament. S'argumentava que els R. C. eren de patronatge reial i que no eren una institució estrictament catalana, sinó compartida amb València i Aragó –territoris, majorment el valencià, per on s'estenia bona part de la diòcesi de Tortosa. El governador els va adreçar directament a la Cort, tot al·legant que no estava en les seves mans decidir sobre aquest assumpte. En conseqüència, es va redactar i imprimir un memorial amb l'argumentari corresponent i el mateix desembre del 1717 s'envià de nou Josep Tomàs a Madrid a fi d'esquivar la supressió. El text, signat per «la Provincia de Aragón del orden de Predicadores» (veg. Apèndix 1), amb vista a donar més pes i autoritat a la súplica, però generat, segons confessa el *Lumen domus* (f. 151), a la Universitat tortosina, apel·la a factors de diversa índole per a evitar la clausura: el prestigi del centre, com es desprèn dels fills il·lustres sorgits; els legals –no seria just trencar els privilegis reials i apostòlics acumulats pel col·legi; els morals –no s'ha d'estroncar aquesta font de virtut religiosa; la utilitat que té per al bisbat, atès que dins dels límits diocesans no hi havia cap seminari conciliar ni cap altre centre universitari que pogués formar rectors competents per a les parròquies; finalment, és fa èmfasi en l'escassa incidència que la pervivència del Col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi tindria per a Cervera, atès que el centre no tenia les característiques d'Estudi General –només s'hi estudiava Arts i Teologia. Més a més, com que el bisbat tortosí s'estenia en

dues terceres parts pel Regne de València, els estudiants, cas que es suprimís, es desplaçarien majoritàriament a la Universitat de València, per la qual cosa, sostenien, el centre no representava una competència directa per a Cervera. Fins i tot, es va demanar que els estudiants d'origen valencià i aragonès poguessin continuar les classes a Tortosa, mentre que els catalans haurien d'anar a la nova universitat.³⁹

Bona part de la historiografia ha vist en l'erecció de Cervera un capítol més de la repressió borbònica sobre el Principat. Segons Prats (1993: 75-78) la creació de la Universitat de Cervera no respon a un mer desfici venjatiu de Felip V envers els catalans rebels, sinó a l'aplicació d'un ambiciós pla reformador i racionalista que havia de redreçar el viciat món universitari hispànic. Aquest pla presentava diverses línies d'actuació: implantar un model d'universitat central en relació al territori, fort econòmicament, enfront la multiplicitat de petits centres d'escassos recursos; trencar el domini dels ordes religiosos i de l'Església sobre les universitats –Solsona, Tortosa, Tarragona i Lleida, aquesta darrera, parcialment. Aquest programa era de difícil aplicació, atesa la gran tradició i ascendència dels ordes religiosos. La victòria bèl·lica al Principat i la situació d'indefensió dels municipis catalans envers el govern central, van donar a l'administració borbònica l'oportunitat d'assajar les noves directrius reformistes mitjançant la col·laboració dels jesuïtes, congregació religiosa privilegiada per Felip V i encapçalada pel confessor reial Robinet. Prats, basant-se en un informe enviat per un tal «degà de Tortosa» a la Cort, pren els Reials Col·legis com a paradigma de centre proborbònic suprimit. Heus aquí el fragment de l'informe transcrit per aquest autor:

[Els Reials Col·legis] no ha causado la menor inquietud en dicha ciudad, antes bien, ha sido la única que en todo el tiempo de guerra en este Principado de Cataluña ha mantenido los estudios con la misma formalidad que en el de mayor paz, con ser así que estuvo reducido dicho colegio a una particular casa para que las reales tropas de V. M. estuviesen acuarteladas (Prats 1993: 89).

Prenent al peu de la lletra el text del memorial, l'autor sosté que la Universitat tortosina «es mantingué fidel i col·laborà amb les tropes

---

39. ACTo. Fons Reials Col·legis. *La provincia de Aragón, orden de predicadores, puesta a los pies de V. Mag., suplica por la Universidad del Real Colegio de Tortosa.* (s. p. i.).

borbòniques, la qual cosa abonaria la idea que el seu tancament, l'any 1717, no fou degut a cap càstig». És evident que Prats utilitza el cas tortosí per a reforçar la seva tesi de què l'erecció de Cervera i la supressió dels altres centres no va respondre a cap revenja del Borbó: el monarca no hauria tancat els centres col·laboradors, es desprèn de la lògica del discurs. Aquesta idea ha de ser matisada. Al nostre parer Prats força massa l'argument i dóna massa credibilitat a un text escrit en unes circumstàncies òbviament molt especials: es tracta de la súplica d'un centre situat al Principat i regit, en qualsevol cas, per súbdits de la Corona d'Aragó –territori, tot i algunes excepcions, austriacista en conjunt–, i que es trobava en una situació de total indefensió jurídica i amenaçat físicament per les tropes borbòniques i els governadors militars que regien la ciutat tirànicament, sense exagerar.

Tot plegat, ens trobem davant la súplica d'un derrotat que demana clemència i no es pot esperar altra retòrica que la de la submissió total, promeses de fidelitat i avals de bon comportament durant el conflicte. D'aquí que prendre el paràgraf del memorial descontextualitzat i donar-li patent de credibilitat sense més matisos equival a caure en una credulitat interessada o en una innocència acrítica. Per tal de tenir un panorama complet i poder valorar fins a quin grau existí un tret diferencial entre els R. C. i les altres universitats catalanes, caldria analitzar les maniobres efectuades pels altres centres davant l'amenaça de clausura. En tot cas, quan, amb el pas del temps, la Corona anà obrint la mà i concedí certs privilegis a les antigues universitats catalanes, els R. C. seguiren el camí dels altres centres i no arribem a veure un favoritisme clar per part de la Corona, com tindrem ocasió de comprovar posteriorment.

D'altra banda, el testimoni del *Lumen domus* no revela cap ànim de col·laboració especial amb el règim borbònic ni tampoc cap tracte de favor, sinó, més aviat, les seqüeles negatives pròpies del conflicte. Més a més, hem d'entendre també que els interessos dels Reials Col·legis no s'identificaven necessàriament amb els de la ciutat, ni molt menys amb els del Principat, ja que responen a l'estratègia i política de l'orde dominic i en cap cas a una motivació *nacional* catalana. L'òptica dominica i el desig d'afalagar els monarques, com a patrons del centre, són, per tant, les directrius bàsiques que regiran la seva trajectòria.

Dit això, el passatge adduït per Prats ens sembla també massa breu i descontextualitzat per extreure'n conclusions ideològiques extrapolables a altres centres, degut a la particularitat del centre tortosí

Pel que fa al tema de Cervera, el *Lumen domus* traspua la tensió i la hostilitat existent entre els dominics –tomistes– i els jesuïtes –suaristes– al llarg del segle, amb les peripècies derivades de l'ascendència que uns i altres tenien sobre els monarques. Una conjuntura que, com és sabut, va ser palesament favorable als jesuïtes fins a mitjan segle, i que se'ls hi va anar girant en contra fins a l'expulsió del 1767 (cf. Giménez López 2006). L'antijesuïtisme és evident en fragments com el que reproduïm:

Comenzaron grandes trabajos y persecuciones, que para soportarlos fue necesario asistiera el Señor a todos los del Colegio y nos diera mucha paciencia y tolerancia. Tuvieron origen de la nueva Universidad de Cervera, que erigió el rey en este Principado movido de los P.P. jesuitas para introducir su ciencia media y sentencias, que jamás avían podido lograrlo en Cataluña (*Lumen domus*, f. 293).

El cert és que els dominics tortosins temien que la dotació econòmica –provinent, recordem de la mensa episcopal– que disposaven per a la seva mantenció i l'administració de la Universitat fos aplicada a la nova Universitat de Cervera, tal i com havia succeït a altres centres. En conseqüència, van dirigir els seus esforços en dues línies d'acció: d'una banda, conservar el finançament que gaudien gràcies al patronatge reial i, de l'altra, poder mantenir les aules obertes i la patent d'atorgar graus.

En aquesta línia fou redactat el memorial, ja esmentat, presentat a la Cort pel síndic fra Josep Tomàs amb cartes d'aval del Capítol, de l'Ajuntament i fins i tot del governador Pinaccio, si bé aquest, en un principi, havia intentat requisar les 1.800 lliures de renda que es rebien aleshores. Mentre Tomàs intentava sortir del laberint de secretaris, interessos fluctuants i esperits capriciosos de la Cort –«Corte infernal» segon l'expressió del *Lumen domus*–, als R. C., en un exercici d'hipocresia no dissimulada es resava, entre altres pregàries, l'antífona i oració de sant Ignasi de Loiola, «para que moviera el corazón del padre confessor [Robinet], en quien temíamos pararía el memorial»

(*Lumen domus*, f. 296). Finalment, la Corona rebutjà la demanda de conservar el rang d'Universitat, però es va poder assegurar, de moment, la dotació econòmica.

La Universitat de Tortosa quedava, per tant, sense potestat d'atorgar graus acadèmics. Les classes van continuar, tot i que restringides a la formació de dominics, als domèstics, o servents dels Reials Col·legis, i als anomenats col·legials becats, admesos a estudiar gramàtica, a instàncies d'una comissió formada pel bisbe i pel rector de Sant Jaume i Sant Maties –l'antic col·legi de moriscos, reconvertit després de l'expulsió– i, posteriorment, passar a Sant Domènec a estudiar Arts. El setembre de 1718, el governador Pinaccio, en un probable excés de zel, va arribar a prohibir les classes per als col·legials becats, amenaçant-los d'enviar una companyia de granaders per a desallotjar-los si es contravenien les seves ordes. Finalment, s'aconseguí un despatx reial que autoritzava la continuïtat d'aquest alumnat. Aquest període d'incertesa, tant pel que fa a la dotació econòmica com per a l'ensenyament, s'acabà el 30 de juny del 1722, quan el rei, no obstant el decret de supressió de 1717, accedí a que poguessin estudiar un ampli sector de població relacionat amb l'Església: la jovenalla que servia al estament eclesiàstic, compost, entre la petita cort episcopal, dignitats, canonges, comensals i beneficiats, per més de cent persones. Tenint en compte que molts clergues tenien diversos servents, la xifra d'alumnes potencials és considerable. Segons la crònica dels Reials Col·legis:

Concedió el rey [...] se pueda admitir por el retor del Col·legio de Santo Domingo de Tortosa a oír la Filosofía y Teología a los sirvientes seculares de los prebendados y eclesiásticos del Cabildo de dicha ciudad, pero que esto sea y se entienda sin que los tales sirvientes puedan ser graduados por dicho Colegio de Santo Domingo, y que los años de estudios que asistieren tampoco les ayen de servir para graduarse en la Universidad de Cervera sin que preceda asistir a ella precisamente un año para los grados de Filosofía y dos años para los de los Teología (*Lumen domus*, f. 156).

Aquesta mesura, a la pràctica, obria un accés massa ample per a poder ser controlat amb rigor i deixava, de fet, la Universitat en funcionament, vedada però de la potestat d'atorgar graus. I amb tot, mal que bé, els estudiants tortosins i de la diòcesi podien continuar

formant-se a la ciutat. El *Lumen domus* reconeix clarament aquesta *via lliure* que suposà l'acceptació dels servents dels capitulars: «por este decreto venían con papel de sirvientes de algún eclesiástico de la catedral, y como todos los que querían estudiar hallavan quien les diera papel de fámulo, o sirviente de eclesiástico, no se ha reparado en admitir a quien quiere estudiar, aunque venga sin papel ni diga ser fámulo» (*Lumen domus*, f. 156). Hem d'entendre que aquesta laxitud es va produir amb la connivència de les autoritats. De fet, disposicions semblants es desplegaren a altres llocs durant els següents anys: el 15 de febrer i el juny del 1724 es van reprendre els estudis de Gramàtica, Filosofia i Teologia moral a Tarragona i Barcelona, respectivament, en el benentès que els estudiants s'havien de graduar també a Cervera (Olivé; Prats; González 2006: 57).

Al llarg del segle XVIII el *Lumen domus* deixa constància d'una dinàmica pendular que va dels diversos intents de supressió dels R. C., davant la pressió de la Universitat de Cervera, a les demandes del centre per a tornar a atorgar graus acadèmics. Encara l'abril 1757, a la mort del bisbe Bartolomé Camacho, amb qui els dominics havien fet bona lliga, el cronista manifesta el recel que tenien de què el jesuïta Rávago, confessor reial, aplicués a Cervera, com havia esdevingut altres bisbats de Catalunya, la dotació dels R. C.; també es temia que els jesuïtes de Tortosa, que administraven l'Estudi de Gramàtica local, ampliessin estudis i esdevinguessin competència directa en llegir també Arts i Teologia. Aquell mateix any, però, fou destituït Rávago i desterrat el marquès de la Ensenada, primer ministre projesuïta i el pèndul oscil·la novament. En aquesta conjuntura s'envià a la Cort fra Joan Sartor amb un seguit de peticions, entre elles, la restauració de la Universitat, si més no, la potestat per a graduar aragonesos i valencians, –demanda que fou novament desestimada (cf. *Lumen domus*, f. 173v-177v). Amb l'expulsió dels jesuïtes, el 1767, l'estat de les coses no va canviar substancialment i l'espantall de la supressió de la dotació –a causa de la pressió exercida pels bisbes a la Cort, molestos per haver de cedir part de les seves rendes–, commocionava, de tant en tant, la institució.

El 1779 es va provar de desencallar la situació per mig d'una nova estratègia. Els R. C. i el Consell municipal, tot fent front comú, van demanar a la Cort que els estudis fossin incorporats a les universitats

de València o de Cervera, a fi i efecte que els veïns de Tortosa i del bisbat no es veiessin discriminats amb l'obligació d'haver de cursar dos anys al centre cerverí per veure convalidats els seus estudis i poder, així, rebre el grau acadèmic sense perdre cursos.⁴⁰ Aquest greuge havia motivat que la major part d'estudiants potencials del sud del bisbat triessin la Universitat de València com a primera opció, en detriment del centre tortosí –es evident, d'altra banda, que València gaudia d'un enorme prestigi i de la possibilitat de continuar els estudis en Medicina o Dret. En aquesta ocasió la proposta no quallà, però sí més endavant, com tindrem ocasió de veure.

Aquesta iniciativa s'emmarca dins una nova perspectiva oberta des de la Cort. Cap a finals de segle, sembla que es va emprendre una política de compromís que, en certa manera, tornà a potenciar els estudis que es feien a les antigues universitats o a altres institucions docents catalanes. Així, el 1783, el Col·legi de Cordelles i el Seminari Conciliar de Barcelona van poder tornar a expedir graus en nom de la Universitat de Cervera; els seminaris d'Urgell (1789), Girona (1793) i Vic (1800) van seguir també aquesta via, mentre que el 1801 els estudis dels Reials Col·legis quedaven incorporats també a Cervera (Llaquet 2001: 603). Segons Rubió (1915: 323), els R. C. van sol·licitar de nou que els estudiants de Tortosa fossin dispensats d'estar 2 anys a Cervera per a graduar-se en Arts i Teologia o que els estudis quedessin incorporats, directament, a la Universitat de Cervera. El rei accedí a la darrera sol·licitud per mig d'una cèdula de 17 de juny de 1801.

Tot i que no hem pogut veure la cèdula en qüestió, l'Arxiu Capitular de la Catedral conserva abundant documentació dels R. C. que ens permet fer un seguiment del procés. Així, cap a finals del 1800 els dominics, recolzats per l'Ajuntament, van enviar una sol·licitud en aquesta línia al Consejo de Cámara. El Consejo va demanar al bisbe de Tortosa, Antonio José Salinas, un informe al respecte, petició que va haver de repetir davant del desinterès del prelat. Salinas va respondre, finalment, el 20 de març del 1801, de forma extremadament freda: si bé no s'oposava a la petició d'agregar els estudis a Cervera, el gruix de la missiva passa per desacreditar els resultats pedagògics dels R. C. i

---

40. ACBEB. Fons de l'Ajuntament de Tortosa. Correspondència 51, s/f, 12 de febrer de 1779.

sol·licitar les rendes dels dominics per a fundar ell mateix un seminari conciliar.⁴¹ Més endavant incidirem en aquest punt.

La crònica del col·legi, curiosament, no es fa ressò de la incorporació dels estudis a la Universitat de Cervera; en canvi, reporta que el 1798 «se solicitó y se logró la gracia de habilitación de los estudios de este Real Colegio para poder graduar los col·legiales de el de Santiago y San Matías, los pajes de el Sr. Obispo y los fámulos de este col·legio, como es de ver en el despacho del Supremo Consejo que està en el archivo» (*Lumen domus*, f. 193). Sembla, en tot cas, una discreta apertura, no exactament idèntica a la disposició del 1801, atès que no es fa referència a cap subordinació a Cervera, però, en honor a la veritat, no podem precisar la naturalesa exacta d'aquesta darrera citació.

Projecció intel·lectual

Els jesuïtes, afavorits per Felip V, dissenyaren l'estratègia ideològica, política i cultural espanyola fins a la destitució del confessor Rávago, el 1754. Davant l'escomesa d'aquest orde religiós, enfrontat als dominics, el col·legi de Sant Domènec resistí com a bastió tomista, sense que puguem intuir cap canvi o innovació sobre les directrius contrareformistes i escolàstiques que el regien des de pràcticament la seva fundació. És cert que aquesta valoració es basa més en indicis i en alguns exemples aïllats, que ens porten a fer analogies amb el que passava a altres centres i, per tant, és massa generalitzadora i de cap manera excusa la necessitat d'un estudi sobre la producció intel·lectual i les línies docents de la Universitat dominica al segle XVIII, inexistent avui per avui.

Sigui com sigui, podem asseverar, com a línia mestra de treball, que si bé l'escolàstica havia aguantat l'escomesa erasmista i humanista del segle XVI, el sistema epistemològic i estètic, i, en conseqüència, el panorama intel·lectual havien canviat radicalment amb els temps. En el món de la Il·lustració, la revolució industrial, l'empirisme, la reflexió sobre els drets humans, les temptatives de reforma agrària

---

41. ACTo. Fons Reials Col·legis. Documentos y noticias de los privilegios de Universidad Real y Pontificia de que gozaron los Colegios de Santo Domingo y San Matías.

i el desenvolupament de la fisiocràcia, les vanes disquisicions escolàstiques restaven marginades o, directament, no hi tenien lloc. En realitat, el *saber* ja no era un monopoli de les universitats, si mai ho havia estat. La universitat, a causa de la influència i, en alguns casos, el control directe dels ordes religiosos, havia esdevingut un reducte escolàstic –amb totes les excepcions que calgui fer a aquesta generalització. Rodríguez de Campomanes (1774: iv) va sintetitzar amb perspicàcia la futilitat del pensament escolàstic:

Toda la atención se ha puesto hasta ahora en el estudio de las especulaciones abstractas y, aún en éstas ha habido la desgracia de que en las materias de ningún uso y vanas haya solido ponerse más ahínco que sobre conocimientos sólidos y usuales.

Els Borbons, i en particular, la Cort de Carles III, conscient d'aquest encarcament, van plantejar, a partir de mitjan segle XVIII, la reforma de la universitat, mitjançant el pensament d'homes com Benito Feijoo, Gregori Maians, Antonio Verney i Pablo de Olavide. Maians presentà, per encàrrec del secretari d'estat, un informe general sobre la reforma dels estudis a la universitat espanyola, mentre que Olavide presentà un pla d'estudis per a la Universitat de Sevilla. Després en seguiren d'altres, però tal i com succeí amb diverses reformes projectades, no arribaren a quallar degut a les actituds reaccionàries dels col·legis majors i dels ordes religiosos, i també per la falta de determinació del Govern, que va fracassar en dotar-les econòmicament o va perdre l'interès en trobar reticències per part dels poders fàctics (Álvarez de Morales 1971: 126-135; Sánchez Blanco 2002: 100-112).

Aquesta resistència a la reforma va ser un factor important per a la creació de noves institucions on es desenvolupaven les ciències experimentals, amb una decidida finalitat pragmàtica i utilitària, que acabaren arraconant intel·lectualment el món universitari. A Barcelona mateix, centres de patronatge reial, com ara l'Acadèmia Militar i el Col·legi de Cirurgia, o de caire civil, com l'Acadèmia de Ciències, la Reial Acadèmia de Medicina i la Junta de Comerç, amb un eficaç desplegament d'escoles tècniques –nàutica, comerç, química, taquigrafia, mecànica, agricultura i botànica, etc.–, fornien els quadres professionals del Principat. D'altra banda, l'Estat, tot seguint la proposta del comte de Campomanes, el 1774, promocionà

també la constitució de les anomenades Societats Econòmiques, amb l'objectiu de despertar l'interès pel conreu de la indústria, les arts i el comerç. A Tortosa, tot i que trobem iniciatives anteriors en aquest sentit, la Sociedad Económica de Amigos del País, no es fundà fins al 1835 (Querol Coll 2012: 5-7). Aquests homes debatien projectes tan utilitaris com ara la divulgació del conreu del taronger, la promoció de sistemes de reg, l'ensenyament de les matemàtiques i el dibuix, construir un far a la boca del riu per a evitar els freqüents naufragis, etc. Jaume Tió i Noé sintetitzà l'ideari de la Sociedad Económica en el seu discurs d'ingrés a l'entitat (1836): «Señores: ilustración y filantropía son la divisa de esta Sociedad. Fomentar la agricultura, propagar el comercio y difundir las luces sobre las Artes ¡qué laudables tareas!» (Mestre 1982: 68).

D'aquestes breus línies es desprèn que aquell esperit il·luminat que s'associa típicament al segle XVIII continuava plenament viu entrat el segle XIX; de fet, podem dir que la Il·lustració entrà tardanament a Espanya i que ho féu amb les seves pròpies particularitats: l'il·luminisme espanyol no fou necessàriament anticlerical i, de fet, alguns clergues foren destacats projectistes i capdavanters en algun dels típics àmbits il·lustrats, com ara la renovació dels mètodes agraris, clau de volta del pensament fisiocràtic. Cal dir, però, que alguns autors consideren que els termes *Il·lustració* i *Església* s'exclouen mútuament –un oxímoron, diria la retòrica– i que no es pot parlar, en rigor, d'un catolicisme il·lustrat (cf. Sánchez Blanco 2002). Sigui com sigui, a Tortosa mateix, el prevere Francesc Vidal i Cabacés personifica aquest perfil de clergue receptor de la *modernitat*: excel·lí com a matemàtic i arbitrista; membre d'honor de la Sociedad Matritense de los Amigos del País, passà a residir a Madrid, on publicà diverses obres en què va exposar els seus projectes, amb una solidesa tècnica encomiable, per a fomentar i divulgar les noves tècniques agràries, així com el desenvolupament de la indústria i les arts mecàniques. Des de Tortosa, el canonge il·lustrat Juan Antonio Rosillo li encarregà la confecció d'un mapa de la diòcesi, ben conegut. Fins i tot publicà una novel·la, *El tío Gil Mamuco* (1789), per a debellar l'ensopiment industrial i econòmic del país (Querol Coll 1999: 417-421).

Tot aquest excurs sobre el món il·lustrat, o pseudoil·lustrat, hispànic ens val per exposar les tendències socioeconòmiques i ideològiques del segle i comprendre, per omissió, allò que no oferien, acadèmicament, els R.C. a la ciutat: l'empirisme, les matemàtiques i la física, en compte de la metafísica, tenien mala cabuda en el currículum i en la voluntat dels dominics. De fet, Tortosa també s'havia transformat. Els canvis introduïts en les altes esferes polítiques i administratives de l'Estat s'havien materialitzat a la ciutat amb l'establiment d'una nova Administració dirigida per buròcrates i eclesiàstics formats a les universitats castellanques i a la resta d'Espanya, però també d'arreu d'Europa: corregidors –francesos, flamencs, italians, irlandesos–, alcaldes majors, militars de graduació, bisbes i canonges nomenats des de la Cort, alguns d'ells destacats homes de lletres –Joan Antoni Maïans, Francesc Orchell, José Banqueri, entre altres– i una sèrie de funcionaris menors que gestionaven els recursos i l'administració –duanes, correus, salines, tabac, marina i boscos, etc. La presència al territori d'aquestes elits foranes i lletrades va portar, de vegades a la força, idees i cosmovisions al *savoir faire* local que es traduïren en nous valors estètics, culturals i també hàbits i usos socials. La construcció dels quarters militars al turó del Sitjar, durant la dècada del 1740, refermà la rellevància de la ciutat com a plaça militar i garantí la presència estable de l'exèrcit

Hem de situar, per tant, els R. C. i la seva càrrega ideològica tradicional, refractària a les inquietuds intel·lectuals de les Llums, en el marc d'aquesta societat canviant, a cavall de l'esperit del segle. Ara bé, com he exposat abans, caldran noves recerques i estudis particularitzats per a perfilar amb traç ferm el programa educatiu i ideològic dels Reials Col·legis als segles XVIII-XIX. D'altra banda, cauríem en el presentisme més absolut si volguéssim valorar la producció intel·lectual del centre només per les escorialles més o menys il·lustrades o antiescolàstiques que s'hi poguessin rastrejar i rebutgéssim automàticament, com a anacròniques i epígons tronats, les produccions de caire tomista o d'esperit barroquitzant. Aquesta mena de prejudicis acaben convertint-se en vetos que ens retrauen de seguir la dinàmica interna del pensament de la institució en qüestió i, a la vegada, esborren els matisos que podrien donar compte, per minses que siguin, d'apertures, decantaments cap a un o altra línia

intel·lectual, així com de la recepció o rebuig de l'esperit de l'època. En paraules de Jaume Vicens Vives, «l'historiador d'antuvi no sap ni creu res». Només sota la bandera d'aquest axioma, síntesi de tot un mètode de treball, podrem despullar-nos de les idees preconcebudes i encarar els fets amb certa objectivat.

Ara per ara, però, ens hem de limitar a presentar alguns autors i obres sorgides a recer de la institució. Aquest enfocament té una limitació evident: la migrada producció de publicacions durant el segle XVIII ens impedeix formar-nos una idea completa de les inquietuds culturals generades al centre. Tot en tot, el material a l'abast constitueix un excel·lent exponent de les inquietuds intel·lectuals i socials setcentistes vistes des de l'òptica del centre tortosí: l'adveniment de la dinastia dels Borbons en un país majoritàriament austriacista; la controvèrsia entre els partidaris de l'escolasticisme i la metafísica tomista contra els introductors de les ciències experimentals; les supersticions populars enfrontades al racionalisme dels nous temps o el debat moral sobre noves pràctiques socials, com ara el festeig, es veuen reflectides en les obres exposades. Cal dir que hem enregistrat també les publicacions del dominic destinats al convent del Roser, l'altra casa de l'orde a la ciutat, que sovint gaudien d'alguna lectoria als R. C., per bé que no necessàriament.

Luis Ruiz Villafranca

Tenim poques notícies biogràfiques sobre aquest dominic: gaudia de la distinció de predicador general de l'orde i fou prior del convent dominic del Roser de Tortosa del 1714 al 1716, si més no. Desconeixem el grau d'implicació de l'autor en l'aparell pedagògic dels Reials Col·legis. Li registrem el sermó panegíric que predicà a la Seu de Tortosa en honor del difunt Lluís XIV, publicat a expenses de l'Ajuntament tortosí, amb el títol de *Fúnebres súspiros que en demostración agradecida celebró en su cathedral la Fidelíssima y Exemplar Ciudad de Tortosa [...] por la muerte del christianísimo rey Luis XIV el Grande, dichoso abuelo de nuestro gran monarca Felipe V* (Barcelona, 1716).

Més enllà de la retòrica d'aquest tipus de sermons funeraris, la publicació posa de manifest l'esperit dels nous temps: la *Fidelísima y Ejemplar* ciutat de Tortosa –títol atorgat per Felip IV en premi a la

seva lleialtat durant la revolta catalana del 1640–, representada per la corporació municipal, ara anomenada Ajuntament, en substitució del tradicional Consell, i convenientment purgada pel corregidor borbònic, el comte de Glimes, ret homenatge a Lluís XIV, el rei Sol, màxim antagonista dels Àustria, les tropes del qual havien conquerit i saquejat la ciutat el 1648, en el decurs de la Guerra dels Segadors. Paradoxes de la història.

Juan Olóriz (Saragossa, 1689 - 1760)

Prengué l'hàbit al convent de la seva ciutat, el 1704, i, segons les dades que es desprenen del *Lumen domus*, estigué a Tortosa, primer com a col·legial i després com a lector, del 1709 al 1730, per a tornar en una etapa posterior (1743-1746) com a rector i examinador sinodal del bisbat. A partir del 1750 està documentat de nou al convent de Saragossa com regent d'estudis. De l'etapa tortosina destaca el seu paper com a cronista del centre, amb la continuació del *Lumen domus*. Durant l'etapa saragossana imprimí fins a tres obres –potser per tenir la facilitat d'impremta que no tenia a Tortosa– que, atesa la seva dilatada carrera als R. C., considerem prou representatives tant del caldo intel·lectual que es coïa al centre com del capteniment ideològic dominic del moment.

- *Impugnación de muchas doctrinas que enseña el Rmo. P. Maestro D. Antonio Josep Rodríguez* (Saragossa, 1750).
- *Carta [...] de Fr. Juan Olóriz [...] a un su amigo religioso de la misma orden y prior en la que da respuesta a la que escribió el Rmo. Padre Maestro don Antonio Josep Rodríguez* (Saragossa, 1752).
- *Carta de Fr. Juan Olóriz [...] a un amigo de la Corte en la que continúa en volver por la verdad, contra muchas falsedades que escribe en su última carta y escribió en sus tomos de paradojas el Rmo. P. M. Don Antonio Josep Rodríguez* (Saragossa, 1754).

Les tres obres, com es pot observar, formen part de la resposta donada per Olóriz al metge i monjo cistercenc Antonio José Rodríguez, prolífic autor, entre altres llibres, dels sis volums de la *Palestra crítico médica* (1734-1749). Cal emmarcar la resposta d'Olóriz en una polèmica d'abast molt més ampli. Es tracta d'una de les primeres

batalles dels il·lustrats espanyols contra el dogmatisme escolàstic que, en aquesta ocasió, enfrontà Antonio José Rodríguez, membre de les acadèmies mèdiques de Sevilla i Madrid, campió dels partidaris de la ciència experimental i, en particular, del mecanicisme i de l'autonomia de la física, amb els teòlegs tomistes atrinxerats en la tradició i que consideraven qualsevol novetat com una impertinència, un atac a un sistema estable i immutable i, tot plegat, una heterodòxia (cf. Sánchez Blanco 1999). Rodríguez no militava entre les files dels ateïstes, però posava l'experimentalisme per sobre de l'autoritat dels pares de l'Església i de l'estantissa saviesa del antics; com Newton i altres intel·lectuals del moments, defensava que el coneixement de l'univers ens apropa a Déu.

José Vela (Trasmoz (Saragossa), 1684 – Tortosa, 1760)

Vela és un altre aragonès que deixà una empremta ben singular als Reials Col·legis. Fill del convent de Saragossa, on prengué l'hàbit el 1700, estudià a Tortosa i rebé el batxillerat en Arts el 1710. Posteriorment fou prior dels convents de Montalbán, Terol i Saragossa, fins que el 1729 fou nomenat rector de Sant Domènec i Sant Jordi. Acabat el seu mandat, esdevingué rector vitalici de Sant Maties i Sant Jaume, càrrec que exercí fins al seu traspàs, el 1760. Era també comissari de la Inquisició al districte de Tortosa i fou un personatge de gran ascendència a la ciutat. A més d'un manuscrit *Manual de dominicos* reportat per Latassa, que no hem vist, Vela publicà la *Idea perfecta religiosa en la vida de la venerable madre sor Josepha María García, primera hija del Real Convento de Capuchinas de Castellón de la Plana* (València, 1750).

El text de Vela vol presentar al lector catòlic una vida virtuosa, un «espejo muy puro de perfección cristiana», amb la finalitat d'instruir-lo en la virtut. La vida de Josepa Maria Garcia (1673-1743), abadessa del convent de caputxines de Castelló de la Plana, estigué, d'acord amb la brama popular, farcida de prodigis i meravelles, que li donaren una aura de santedat. L'autor, aprofitant el procés informatiu engegat per ell mateix a instàncies del bisbe Bartolomé Camacho a la mort de la mística, posa ordre i cronologia a la seva vida, i sobretot, pretén certificar la realitat de les visions, revelacions, profecies, aparicions,

transformacions, èxtasis, vols espirituals i estigmes que experimentà, les curacions que suposadament efectuà, així com els prodigis –presentats com a miracles– esdevinguts després de morta.

A mitjan segle XVIII, en plena efervescència de l'empirisme i la demostració física, la publicació d'aquesta mena d'obres anava, evidentment contra el corrent il·lustrat que s'anava imposant. Després de la campanya de Feijoo contra les supersticions i els errors del *vulgo*, i destapada ja la caixa dels trons contra les faules dins la història eclesiàstica per erudits com Maians o Ferreras, el llibre de Vela estava exposat de ple a la crítica dels racionalistes, atès el caràcter marcadament sobrenatural dels fets narrats.

Tomás Pérez, doctor en Teologia i regent d'estudis del convent de Sant Agustí de València, autor de la censura preliminar a l'obra, ens permet captar el pols intel·lectual del moment. Segons Pérez, que representaria, per dir-ho així, la posició de l'Església tradicional davant aquest tipus de casos, Vela sap trobar el terme mig, tot allunyant-se de la incredulitat d'aquells que, en virtut d'un esperit racionalista, volien impedir la difusió de les devocions, en un temps en què la filosofia i la secularització del debat teològic s'estenia per tot arreu, i, d'altra banda, evitant la credulitat total, fruit d'una religiositat popular extrema i mal entesa que acabava per crear «abortos monstruosos que suelen escandalizar al mundo». És a dir, els casos d'il·luminisme protagonitzats per beates, perseguits també per la Inquisició –i que el mateix Vela, com a comissari de la Inquisició a Tortosa, va haver de tractar. Val a dir que l'obra inclou també una interessant descripció de la ciutat de Castelló de la Plana (Gil 2004: 28).

Josep Sánchez

Aquest dominic apareix relacionat amb el convent del Roser de Tortosa des del 1775 fins al 1790, si més no, any en què hi exercia de prior. Publicà un sermó en honor del beat Miguel Argemir, *Oración panegírica en la que se descifra el prodigioso carácter del extático catalán y siervo de Dios, B. Miquel Argemir i de los Santos* (Tortosa, 1780), i, molt més interessant sociològicament, un altre sermó intítulat *Oración moral contra la familiaridad introducida entre los hombres y mujeres con el nombre de cortejo* (Tortosa, 1783).

ORACION

MORAL CONTRA LA

FAMILIARIDAD

INTRODUCIDA ENTRE LOS HOMBRES,
i Mugeres con el nombre de Cortejo, dicha el
Viernes quarto de Quaresma del año 1783,
en la Santa Iglesia Cathedral de la
Ciudad de Tortosa.

POR Fr. JOSEF SANCHEZ DE LA
Orden de Predicadores.

CON LICENCIA.

Tortosa: Por JOSEF CID, Impresor,
i Librero, Año MDCCLXXXIII.
En la Lib. de Henfaj...

Avançat el segle XVIII les idees dels anomenats *filòsofs*, acompanyades de nous hàbits socials, trobaven rebuda a la societat, com ho demostra aquest sermó contra el festeig modern del dominic Josep Sánchez. (BUB).

En aquesta prèdica pronunciada a la catedral de Tortosa, Sánchez es proposa combatre el nou ús social del *cortejo*, és a dir, el festeig a la moderna, en què, trencant els antics esquemes, els festejadors anaven junts arreu i gaudien d'una intimitat i una privacitat que fins al moment no els hi era permesa. Aquesta nova manera de relacionar-se entre els gèneres es va anar imposant i va tenir un gran ressò social, fins al punt que van sortir tractats sobre el tema per part de moralistes, censors, o simplement observadors dels costums –sociòlegs *avant la lettre*– com ara l' *Óptica del cortejo* (Barcelona, 1790), *Definición del cortejo* (Màlaga, s. n.), el *Manual del cortejo* (Madrid, 1839), per no parlar de les comèdies, sarsueles i sainets que es van servir del tema per atreure el públic i retratar la societat. La pràctica del *cortejo* anava lligada a nous espais de sociabilitat, com ara les tertúlies, en què homes i dones compartien lliurement. De fet, tant els il·lustrats civils com els moralistes religiosos coincidien en la preocupació per encaminar correctament i regular aquestes noves formes de socialitzar (cf. Pérez Samper 2001: 14-15).

Francesc Bernad

No tenim més notícies sobre aquest dominic tret que fou col·legial dels R. C. i que el 1806 composà una *Publicata que en honor del angélico doctor santo Tomás de Aquino ofrecen al público los filósofos del Real Colegio de Santo Domingo de la ciudad de Tortosa*, que s'ha conservat manuscrita.⁴² Es tracta d'una composició poètica de caràcter escolar redactada amb motiu de la festivitat del fundador de l'orde. Era recitada en públic per dos cors d'estudiants. El contingut es limita a glossar la vida del sant i a repetir una línia doctrinal que a principis de segle XIX té un tuf certament anacrònic: «De Tomás con energía/ nos dijo Clemente Octavo/ que su doctrina es el clavo/ con que acaba la herejía». Aquest tipus d'opuscles festius eren molt habituals i se n'han conservat abundants mostres impreses gestades en altres convents de l'orde, com ara el de Santa Caterina de Barcelona. Un altre text que ens apropa a la vessant festiva és el rar *Gloriosos elogiós del angelico*

---

42. Arxiu Torre d'en Gil (Roquetes).

doctor Santo Tomás de Aquino (Saragossa, c. 1742).⁴³ Es tracta del sermó en honor del sant pronunciat per Josep Tomàs Bessa durant la festa que se li dedicà als Reials Col·legis el 1715, publicat anys després per un amic de l'autor. Tot i que Bessa, rector de Queretes, no era part de la comunitat, n'havia estat col·legial i fa un encès de elogi de la institució.

No tots els intel·lectuals dels R. C. devien tenir aquest regust reaccionari. Tal vegada el castellanenc Manuel Martín Picó, lector el 1772 i rector del 1775 al 1778, professava un ideari més obert. Això ens fa sospitar la seva admiració per Josep Climent, compatriota seu i bisbe de Barcelona, sovint titllat de jansenista a la *manera espanyola*. Martín predicà el sermó amb motiu de la inauguració de l'oratori construït a les aules de gramàtica fundades pel bisbe Climent a Castelló de la Plana (1791) –*Oración que con motivo de la solemne bendición del oratorio público erigido en [...] las aulas de gramática que edificó a sus expensas el Ilustrísimo Obispo don Josep Climent* (València, 1792). A més del sermó, l'obra aporta un meritori catàleg dels fills il·lustres en lletres de Castelló de la Plana.

A banda de les publicacions esmentades, cal dir que la Biblioteca de Catalunya custodia una sèrie de manuscrits provinents dels R. C. que són còpies escolars dels cursos de Filosofia o Teologia impartits durant el segle XVIII, com per exemple, els de Física i Lògica copiats per Joan Tarrès el 1716,⁴⁴ o el de Teologia de 1739-1740, impartit per part dels lectors Joan Sartó, Guget i Joan Tomàs Gil.⁴⁵ En relació a aquests tipus de *dictats* escolars, cal dir que la introducció de llibres de text per a cada assignatura no es produí fins al darrer terç de segle i que fou un factor més a tenir en compte a l'hora d'entendre l'endarreriment de la universitat espanyola.

---

43. Només conec un exemplar, servat a la Biblioteca de Miguel Herrero de Miñón, del qual ens va facilitar còpia el propietari.

44. BC. Ms. 3553.

45. BC. Ms. 2494.

REGIMEN

QUE DEBERAN OBSERVAR

LOS COLEGIAROS DE SEGUNDA ENSEÑANZA

DEL

SEMINARIO CONCILIAR

DE LA CIUDAD DE TORTOSA.

DISPUESTO POR

EL ILMO. SEÑOR D. DAMIAN GORDO SAEZ

Obispo de la misma etc.

TORTOSA:

Imprenta de la V. de Puigrubí Plaza Nueva núm.º 16.

El bisbe Víctor Damián Sáez va convertir el col·legi de Sant Maties i San Jaume en un seminari conciliar sota la seva autoritat. Estatuts del Seminari del 1850. (ACBEB).

Guerra del Francès i erecció del Seminari Conciliar

La guerra del Francès suposà un nou daltabaix per a una institució lligada, inevitablement, als episodis bèl·lics de la ciutat de Tortosa, front de guerra en massa ocasions. Tot i que Rais (1819: 129) ens informa abreujadament de les vicissituds del centre en aquells anys, l'anònim manuscrit *Continuación del “Lumen domus” del Real Colegio de Santo Domingo y San Jorge [...] desde el año 1806*⁴⁶ exposa els fets en detall per mà d'un dominic, testimoni en primera persona dels esdeveniments. Segons aquesta narració, cap a finals de maig i principis de juny del 1808, moment en què València i, poc després, Tortosa, es van alçar en armes contra els francesos, el Col·legi es trobava sense rector per la malaltia i posterior renúncia de Manuel Miner, hi havia quedat com a president Roc Bàrdenes. El 28 de maig les autoritats civils i eclesiàstiques de Tortosa es va declarar fidels al rei Ferran VII. Automàticament, la creada Junta de Govern local va començar a prevenir la defensa de la ciutat, a l'espera d'un atac dels francesos que, en aquell moment, no es va produir gràcies a la famosa victòria dels sometents catalans al Bruc. Les calamitats bèl·liques es feren notar igualment a la ciutat, que es convertí en un refugi de tropes espanyoles disperses, sometents, exiliats d'altres ciutats que fugien del francès, malalts i ferits. Els R. C. en particular van estar sempre al punt de mira de les autoritats civils i militars, ja fos per a aprofitar els espaiosos edificis per necessitats peremptòries de la guerra o per la seva posició, a tocar la muralla, que com en altres ocasions els convertia en un punt que requeria un especial control especial.

Entre el juny del 1808 i el març del 1809 els R. C. van servir d'allotjament a sometents –«gente sin disciplina ni subordinación, incomodó infinito–, segons el cronista, així com a tropes valencianes destinades a Tortosa; de magatzem de queviures, de fàbrica de cartutxos i d'hospital. Finalment, rendida Saragossa el 20 de febrer del 1809,

---

46. ACTo. Fons Reials Col·legis.

les autoritats militars de Tortosa, tement un atac directe, van ordenar l'evacuació del centre el primer de març:

evacuar enteramente el Colegio y la iglesia a la mayor brevedad, dándonos el tiempo absolutamente necesario para salvar papeles, y se nos previno que buscásemos colocación donde quisiésemos (*Continuación* f. 14).

Els dominics van preferir passar a València, emportant-se amb ells l'arxiu de la institució, que quedar-se a una Tortosa que bullia de refugiats, malalts, soldats i pagesos que havien abandonat els camps i buscaven protecció en el clos emmurallat. Els frares temien també el tracte vexatori que els solien dispensar els francesos. La llibreria fou tapiada a fi i efecte de protegir-la en cas de sac. Els R. C. funcionaren aleshores com a hospital de campanya i casernes, fins que el 2 de gener del 1811 la ciutat caigué en mans del general Suchet.

No tenim notícies de les vicissituds del centre sota la dominació francesa, que s'allargà fins al maig del 1814. La *Continuación* (f. 16v) reprèn la narració el novembre del 1815, amb la definitiva retirada de l'artilleria dels col·legis i l'arribada de Tomàs Camps, nou rector, amb un lector de Filosofia, un de Teologia i un cuiner. A partir d'aquest nucli inicial es van reprendre paulatinament les classes i la vida estudiantil.

Amb el Trienni Liberal (1820-1823) la posició del clergat regular es veié molt compromesa. Els constitucionalistes carregaven directament no sols contra les males pràctiques, sinó també contra els privilegis de l'Església, i, en particular, del clergat regular, fins al punt de plantejar la supressió dels ordes religiosos. A Tortosa, diversos convents, com ara el de carmelitans descalços i el de mercedaris, foren suprimits, mentre que els dominics van haver de reestructurar-se, formant un única comunitat entre els religiosos del convent del Roser i els dels R. C. (cf. Vinaixa 2003: 172-177). Aquesta política agressiva provocà també la secularització de molts frares, temorosos de l'esperit anticlerical que s'havia anat forjant. Val a dir que entre l'estament eclesiàstic hi hagué també alguns elements de tendència clarament liberal, que col·laboraren amb el nou règim i que, passat l'episodi constitucional, foren perseguits, com ara el canonge Josep Roset o el prior de Benissanet, Tomàs Penna. Òbviament, als R. C. aquest tipus de mesures eren vistes com un atac directe als seus

interessos; en conseqüència, els dominics, juntament amb el elements més tradicionalistes de l'Església, com ara el bisbe Manuel Ros de Medrano, traspasat el 1821, van atiar les conspiracions en contra del règim liberal. Vinaixa (2003: 179) reporta una carta de Marià Roquer, rector de Sant Maties i Sant Jaume des del 1815, en la que el dominic qualifica la reforma del clergat regular de «secularización directa y paliada, que nos quita la comida y nos enreda con mil escrúpulos de conciencia». Roquer va abandonar el col·legi el 1821, en previsió d'alguna represàlia (*Continuación* f. 20) i va passar a França, on estigué autoexiliat fins a la caiguda del règim constitucional.

Precisament Marià Roquer fou una de les millors plomes al servei de la causa ultramuntana. Amb el retorn de l'antic règim i sota l'empara del nou bisbe, Victor Damián Sáez, aquest dominic publicà una sèrie de virulents pamflets contra la ideologia liberal, presentats en forma de missives, que aplegà amb el títol de *El liberal arrepentido, o confesion general práctica, en la que se tratan casi todas las materias en que puede haber delinquido un liberal revolucionario* (Tortosa, 1824). Un simple cop d'ull a l'índex ens posa al corrent de l'ideari de Roquer, que amb bon estil i argumentació ben travada carrega contra els que ell considera els *enemics* del segle: la filosofia, que relativitza la religió i la veritat, la Il·lustració, la llibertat de impremta, la quimera de la igualtat social, la tolerància religiosa, etc., alhora que advoca clarament per la restauració de la Inquisició. Es tracta, per tant, d'un dels molts pamflets antifilosòfics que el clergat espanyol va anar publicant des del darrer terç del segle XVIII. Els temors que el clergat ataüllava, com a fantasmes llunyans, en temps de Carles III, s'havien substanciat en una agra realitat que els havia posat realment contra les cordes.

Tornant al fil de la història, cal dir que a la ciutat de Tortosa i al seu partit judicial el Trienni Liberal es va veure mediatitzat per una sèrie de factors negatius de gran impacte social, com ara la devastadora epidèmia de febre groga del 1821 o la sequera de la primera meitat del 1822, fets que van provocar la desocupació de bona part de la pagesia. Aquesta massa social amb poques expectatives, juntament amb les exigències tributàries dels liberals, va portar el territori a un estat d'agitació que degenerà en diversos aixecaments armats, ja el 1821, i en una revolta reialista general, el maig del 1822 (cf. Vinaixa 2003: 153-162). L'agost del 1822, els revoltats reialistes havien ocupat

el territori de l'Ebre i començaven a atansar-se a Tortosa. En aquestes circumstàncies, el governador militar Juan Millán va fer desocupar els R. C., recelós, segurament, del comportament dels dominics. Els frares van passar al convent de Sant Blai, aleshores vacant (*Continuación* f. 20). Aquest període convuls acabà amb l'entrada del capitost reialista Romà Xambó a Tortosa, l'onze de juny del 1823. Paga la pena llegir directament la crònica dels R. C. per copsar el sentiment dels frares davant la tornada dels reialistes, sota els quals trobarien empara, així com l'aferrissat antagonisme entre un i altre bàndol:

Pudo llamarse éste día 12, día de redención, porque salimos de la esclavitud más aflictiva [...] apenas había quedado gente en la ciudad; las vejaciones y malos tratos los habían compelido a desampararla y ocultarse en las planas [...] en los bosques y en los montes. Sólo era habitada de gente *negra* –así llaman a los constitucionales–, Hombres desnaturalizados, lo que manifestaban bien sus vestidos impertinentes, escandalosos, sus mostachos, bigotis, barbas, medias lunas y perfiles que hacían de su ridículas barbas. Todo esto desapareció en un momento como el mal nublado a la vista de un conjuro, y siguió el placer, la alegría, los mutuos parabienes, abrazos y lágrimas en abundancia que hacían derramar la alegría y el contento. En breves horas se llenó la ciudad de tanta gente que no se podía andar por las calles, con la advertencia que ni un solo negro se veía (*Continuación* f. 21v-22).

Finalment, el major perill per a la continuïtat dels R. C. no vingué de Cervera o de la Cort, sinó de la mateixa ciutat de Tortosa i, en particular, de l'Església. El cas és que els bisbes de Tortosa, com ja hem repetit a bastament, es veien amb l'obligació de sufragar el manteniment dels R. C. Tot i que teòricament eren coadministradors del centre, en realitat la gestió pràctica quedava en mans dels dominics, amb qui podien, o no, coincidir en estratègia, ideari i interessos. Després de l'expulsió dels jesuïtes i aprofitant el pla dissenyat a la Cort per fundar seminaris conciliars sota el control del Consejo de Cámara que acabarien, teòricament, amb les diferents escoles teològiques de les ordes religioses, el bisbe Bernardo Velarde (1765-1779) projectà crear un seminari al col·legi de Sant Maties i Sant Jaume que se sustentaria amb les rendes d'aquest darrer. A recer, doncs, de la Real Cédula de 14 d'agost de 1768 sobre *Erección de seminarios conciliares para la educación del clero en las capitales y pueblos numerosos*, Velarde

presentà a la Real Cámara, el 1773, el nou projecte amb el consegüent pla d'estudis, pla curricular i constitucions que l'havien de regir (Iturat 2000: 32). Velarde, afí a l'estratègia reial, proposà que un rector sacerdot, no regular, governés el centre, mentre que els professors es proveïrien mitjançant una oposició, el tribunal de la qual estaria presidit pel bisbe, canonges i certs examinadors nomenats *ad hoc*. A més dels rudiments de gramàtica, doctrina, cortesia i policia per als més joves, hi hauria unes càtedres superiors per ensenyar Filosofia (Arts) i Teologia, per a les quals especifica amb tot detall els llibres que s'hauran de llegir. Tot plegat, segons Iturat (2000: 37), «este plan de estudios [...] es la plasmación del espíritu de la época que busca una teología más positiva y desea apartarse de la teología anterior, abstracta y fría», és a dir, l'escolasticisme.

El pla se situaria, segons aquest parer, en la línia reformista promoguda des de la Cort a fi d'apartar els ordes religiosos de l'ensenyament i educar els futurs clergues en nous centres, lliures de la lluita entre les diferents escoles religioses, que els aproximarien a una òrbita regalista, de subjecció a l'Estat (Álvarez de Morales 1971: 89-92). Així, es van crear diversos seminaris els estudis dels quals quedaren incorporats a universitats properes: és el cas dels seminaris de Terol, Lleida, Sogorb o Saragossa, entre molts altres. La validació dels estudis d'aquests nous centres, entenem, llimava el poder dels convents-universitat dels ordes religiosos. En la implementació d'aquesta estratègia va ser determinant la col·laboració de bisbes de tendència regalista o filojansenista conscients de què les lluites entre les diverses escoles religioses eren un càncer per a la universitat.

Quina era, en realitat, la motivació del bisbe Velarde a l'hora de fundar el nou seminari? Ens trobem realment en una de les batalles setcentistes entre *moderns* i *tradicionalistes*, entre els il·lustrats i l'escolàstica? Es difícil valorar i escatir, des de la nostra posició, els seus possibles mòbils: l'interès econòmic per recuperar unes rendes que se li escapaven; l'afany per controlar omnímodament la preparació dels eclesiàstics de la diòcesi o l'atac a les posicions tomistes en el marc de la lluita entre els ordes religiosos que seguien aquesta escola, els jesuïtes, els eclèctics i els il·lustrats. Possiblement uns arguments retroalimentaven els altres tot formant una espiral de conflicte entre el bisbe Velarde –i els seus successors– i els dominics dels R. C.

Aquest projecte fou respòs amb vehemència pels dominics. L'orde adreçà diversos memorials a la Cort, en els quals es rebatia la utilitat i la necessitat del nou seminari. Entre els arguments esgrimits, es pondera que un terç de les rendes dels bisbes corresponien, segons decrets pontificis i concordats, al monarca, i era ell, per tant, qui en realitat sustentava els R. C. i no el bisbe en qüestió. També es valoren positivament les infraestructures que ja gaudien els R. C. i que no caldria crear *ex novo*, com ara l'església del convent dels dominics, la biblioteca del col·legi de Sant Domènec, etc. Es defensa la positiva funció social de la institució, manifesta en la munió de graduats que havien esdevingut rectors parroquials, canonges, dignitats, etc. sorgits entre els estudiants dels R. C., aspecte que Velarde havia posat en dubte (cf. Iturat 2000: 48-51). De fet, la institució ja funcionava, a la pràctica, com una mena de seminari, i és precisament per aquest motiu que a la diòcesi tortosina no se n'havia fundat cap, en contra de les disposicions del concili de Trento. Aquest era un factor favorable a l'immobilisme que jugava en favor dels dominics.

Una altra línia d'argumentació intentarà desacreditar els motius i la mateixa personalitat dels autors de la proposta. En el memorial lliurat al rei, l'agost del 1775, a fi de tombar l'erecció del seminari, ja es fa esment a una mà negra que havia menystingut la vàlua dels estudiants dels R. C. i havia impedit que se'ls hi donessin les rectories del bisbat en algunes oposicions: «la pasión a otra sentencia y doctrina distinta de la que se sigue en vuestros Reales Colegios ha sido causa de que no se haya hecho el debido mérito de vuestros col-legiales».⁴⁷ Aquesta «otra sentencia y doctrina» no és altra que la dels jesuïtes i és una acusació, no gaire velada, contra el bisbe per haver afavorit clergues no tomistes i relegat, per tant, els graduats dels R. C. Ara, expulsada la Companyia de Jesús (1767), l'estratègia dels dominics se centrarà en fer passar el pla del nou seminari per una maniobra de filojesuïtes i certs personatges intrigants, delerosos per promocionar-se, aplegats. En particular, s'apunta al nebot del bisbe, i secretari, Juan Antonio Rosillo Velarde:

Se deve saber que el móbil y actor de este proyecto no es tanto su S^a Ilustrísima como D. Juan Rosillo, su secretario, hombre activo,

---

47. ACTo. Fons Reials Col·legis. Sobre Erección del Colegio de San Matías en seminario [Carpeta 2]. Doc. solt.

por no decir imaginador de novedades [...] y por fin, hombre adicto a la doctrina de los expulsos [...] ojeriza que siempre ha tenido al Real Colegio de Santo Domingo de esta ciudad, ciertamente por que se da a Santo Tomás en la Teología escolástica y a Wigant en la moral.⁴⁸

Al mateix document s'especifica que els Estatuts del nou seminari havien estat redactats pel propi Rosillo, i el Pla d'Estudis havia estat ideat juntament amb els canonges Josep Navarro i Francisco Aparicio, «todos adictos suyos». De Navarro, posteriorment prior major de la Seu (1776-1795), es diu que «tiene por carácter el ser afecto a doctrinas nuevas que no se hallan en Santo Tomás; del segon, que té interessos espuris encaminats a escalar en l'organigrama eclesiàstic. Tot plegat, es tractaria, segons els dominics, d'una conxorxa entre filojesuites i antitomistes fanatitzats —els amics de las «novedades» i enemics de la «sana doctrina». Prova evident, argumenten, en seria la introducció de la *Teologia moralis universa* del jesuïta Gabriel Antoine com a llibre d'estudi. També es critica, des d'un punt de vista pedagògic, la solidesa de Jean Baptiste Gonet, autor escollit per a la Teologia escolàstica.

En defensa d'una autèntica voluntat reformadora darrera del projecte de seminari, cal dir que tant Juan Antonio Rosillo com Josep Navarro, dos dels artífexs del projecte, són personatges amb reconegudes afinitats il·lustrades. Rosillo, secretari, home fort i nebot del bisbe Velarde, que gaudia de gran poder de decisió al bisbat, estigué personalment implicat en projectes il·luministes, com ho mostra la seva presència a la Sociedad Aragonesa de Amigos del País, institució en la qual treballà en diverses idees per desenvolupar les activitats tèxtils (Forniés 1980: 211). Navarro, d'altra banda, publicà una *Carta crítica, respuesta a la de un erudito sobre la predicación del apòstol san Pedro en la ciudad de Tortosa* (Tortosa, 1784), en què fa gala de la seva erudició i exhibeix el seu esperit crític, marcant distància amb les falses històries i tradicions barroques, per desmuntar un sermó predicat pel franciscà Matías de Miguel a Tortosa en què es defensava la improbable predicació de sant Pau a la ciutat. Ambdós, J. A. Rosillo i F. Navarro, encaixarien sense

---

48. ACTo. Fons Reials Col·legis. Sobre Erección del Colegio de San Matías en seminario [Carpeta 2]. «Notas y advertencias sobre lo expuesto por el Sr. Obispo de Tortosa en los Estatutos y demás documentos que presentó a la Cámara para la pretendida adjudicación del Real Colegio de San Matías y Santiago [...] al Seminario Conciliar que pretende fundar».

dificultat en el perfil de clergues il·luminats que batallaren contra els tomistes i els reaccionaris. No tenim constància, però, de les seves preteses simpaties envers els jesuïtes, –una de les bèsties negres de Carles III i també dels il·lustrats espanyols, recordem-ho; l’acusació de filojesuïtisme envers Rosillo bé podria tractar-se d’una simple desacreditació personal tot aprofitant el context polític contrari a la Companyia.

Tot aquest enrenou, amb visites a la Cort, redactat d’informes per uns i altres, i encreuament de memorials es dissolgué, temporalment, amb la promoció del bisbe Velarde (1779) a l’arquebisbat de Saragossa, on l’acompanyà el seu secretari i nebot, Rosillo. Hi ha indicis, però que el següent bisbe, Pedro Cortés i Larraz (1779-1786), insistí en la creació del seminari. En tot cas, el projecte fou reprès pel bisbe Antonio José Salinas, franciscà, el 1801. En resposta al Consejo de Cámara, que li demanà un informe sobre la sol·licitud dels R. C. per agregar els seus estudis a Cervera, –episodi que ja hem tractat–, el prelat aprofita l’avinentsa per presentar el seu autèntic pla sobre els R. C., alhora que fa una radiografia demolidora –també interessada, podem suposar– sobre el centre. Segons Salinas, els R. C. eren una càrrega insuportable per a la mitra de Tortosa: es donaven, anualment, 13.176 rals i 16 maravedís de velló al Col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi, i 15.058 rals i 28 maravedís al de Sant Maties i Sant Jaume. El poder de decisió del bisbe sobre la institució es limitava a nomenar el rector de Sant Maties, nominació que havia de ser corroborada pel provincial dominic i pel rector de Sant Domènec, i a concedir 20 beques entre seglars pobres per al mateix col·legi. Tot plegat, segons el bisbe, escorrialles que li donaven més mals de cap que altra cosa. Pel que fa als resultats pedagògics, l’altre gran argument del seu memorial, el nivell dels graduats era molt deficitari, com exposa amb ironia mal disimulada:

Será verdad que habrán salido de dicho Colegio algunos alumnos aventajados en Filosofía y Teología, pero sería, acaso, antes del ingreso del actual obispo en la diócesi, porque lo cierto es que en los diez años de su pontificada no se ha presentado en concursos de curatos ningún mozo excelente.⁴⁹

---

49. ACTo. Fons Reials Col·legis. Documentos y noticias de los privilegios de Universidad Real y Pontificia de que gozaron los Colegios de Santo Domingo y San Matías. Doc. solt.

En vista de què els R. C. no acomplien la funció exigida, és a dir, proveir les parròquies de la diòcesi de rectors competents, el bisbe proposa agregar la renda del Col·legi de Sant Maties al Seminari Sacerdotal –casa d’estudis per als clergues seglars, sense cap facultat d’atorgar graus i de perfil acadèmic baix– fundat a l’antic convent dels jesuïtes i establir en aquell ampli edifici un seminari tridentí, «del qual establecimiento resultarían sin duda mayores ventajas, como se ve en todos los demàs obispados». És l’antiga batalla pel finançament entre els bisbes, d’una banda, i els dominics i el Consell municipal, a la qual se li afegeix ara la necessitat d’un pla de reforma dels estudis més d’acord amb els nous temps.

El bisbe Víctor Damián Sáez tornà a carregar el 1824. Aquest prelat era un polític poderós i amb gran ascendència a la Cort: havia estat secretari d’estat de Ferran VII (1822-1823) a la caiguda del trienni liberal, però la seva tendència ultrabsolutista i la repressió que desfermà contra els elements liberals va aixecar tantes protestes que el mateix monarca el va haver de retirar de la primera línia política i el relegà lluny de la Cort mitjançant el trasllat al bisbat vacant de Tortosa. Només arribar a la diòcesi es proposà d’erigir un seminari, però va buscar una solució contemporitzadora: la nova institució estaria subordinada al bisbe, que en gestionaria també les rendes, per bé que respectava la patent pedagògica dels dominics: «se erigiese en Seminario Conciliar el Colegio [...] que hay en dicha ciudad dirigido por un religioso del orden de Sto. Domingo y cuya enseñanza de las cátedras de Filosofía y Teología está a cargo de dos religiosos de la citada orden».⁵⁰ Sigui com sigui, aquest moviment suposà la fi dels Reials Col·legis com a tal. El Seminari Conciliar, al capdavant del qual nomenà el dominic Marià Roquer, quedà incorporat a la Universitat de Cervera, segons Cèdula Reial de 25 de desembre de 1824. El col·legi de Sant Domènec continuà, però, obert a la docència. Segons reporta O’Callaghan (1897: 12), els seminaristes «bajaban a las clases del Colegio de San Jorge y Santo Domingo y asistían a las aulas con escolares o coristas dominicos». Entenem, per tant, que els dominics van continuar formant els membres de l’orde i que algunes lliçons comunes serien

---

50. ACTo. *Estatutos que da al Seminario Imperial de Santiago y San Mathías de la ciudad de Tortosa el Excmo. e Ilmo. Sr. D. Víctor Damián Sáez, obispo de Tortosa, [...] por cuya solicitud fue este colegio erigido en Seminario Conciliar Tridentino.* Ms. (1825).

aprofitades també pels alumnes del Seminari –recordem que ambdós col·legis eren contigus i comunicats interiorment.

Ni el *Lumen domus* ni la seva *Continuación* deixen constància de les possibles maniobres dels dominics tortosins per a evitar la supressió. El rector Salvador Rodés, la darrera mà dominica que s'afegeix a la crònica de la casa, explicita, lacònicament, que «nada se notó de lo que ocurrió al principio del año 1825, habiendo logrado el Excmo. e Ilmo. Don Víctor Sáez erigir en seminario el col·legio de San Matías y Santiago» (*Continuación*, f. 22). Potser, finalment, els frares es van conformar amb la proposta del bisbe que els permetia continuar al capdavant, si més no pedagògicament, dels estudis superiors a Tortosa. El centre, però, quedà marcat indeleblement per la personalitat i les intrigues polítiques del bisbe Sáez, que convertí la diòcesi i, en particular, el Seminari, en un focus de carlistes, segons les veus liberals –amb rectors com ara el ja conegut ultramuntà Marià Roquer. Aquest planter alimentà la guerrilla tan malauradament activa a les Terres de l'Ebre, els Ports i el Maestrat, sota el comandament del famós cabdill Ramon Cabrera (Ayguals de Izco 1846: 69-70).

Suprimida definitivament la Universitat i mutades les seves restes fins a desfigurar-la, amb tot, podem dir que la mateixa dinàmica, guiada encara pel tomisme i l'escolasticisme, continuà als claustres renaixentistes dels R. C. fins al 1835, any de l'exclaustració, en què els frares hagueren d'abandonar el complex. Els dominics, aleshores, intentaren prosseguir les classes en cases particulars.

Acabada la primera carlinada (1840), el Seminari, l'antic Col·legi de Sant Maties, fou reorganitzat pel rector dominic Bonaventura Gran. Sembla, segons les dades aportades per Madoz (1849: vol. xv, 51), que el 1844 ja tornava a estar operatiu i que el 1849 fou traslladat a l'antic col·legi de jesuïtes, al carrer Montcada (O'Callaghan 1897: 20-21, 30). Havia arribat l'hora, però, de l'ensenyament públic. Després d'una primera temptativa frustrada d'Institut, operatiu entre el 1844 i el 1848 (Verges Pauli 1993 [1909]: 64), el 1863 es fundà per Reial Ordre un Institut d'Ensenyament Secundari dirigit pel canonge Àngelo Sancho, que s'establí al col·legi de Sant Domènec, ja desvinculat de l'orde, el 1868 (Miravall 1982: 29-36). Pel que fa a l'església del convent, el temple fou ocupat pel ministeri de Guerra i s'utilitzà com a parc d'artilleria. *Sic transit gloria mundi*.

LA TOLERANCIA ES UNO
DE LOS MEDIOS MAS PELIGRO-
SOS, QUE HA ADOPTADO LA FI-
LOSOFÍA PARA ESTABLECER
LA IMPIEDAD SOBRE LA
TIERRA.

CARTA

DEL LIBERAL ARREPENTIDO

Á SU AMIGO

FULGENCIO.

Nº 7º

TORTOSA: EN LA IMPRENTA DE
JOAQUIN PUIGRUBÍ.

Apèndix I. Rectors del Reial Col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi⁵¹

Baltasar Sorió (1534-1548)

Hernando de Santo Ambrosio (1548; se suspenen les classes fins acabar les obres)

Andrés de Moros (1549-1550; vicari, o administrador de les obres)

Juan Gómez (1550-1552; administrador obres)

Jeroni Taix (1552-1555; administrador obres)

Jaume Gavardà (1555-1558; administrador obres)

Juan Izquierdo (1558-1562; administrador obres)

Lluís Mas (1563-1565 ; es reprenen les classes)

Miguel Pinedo (1565-1567)

Juan Villacampa (1567-1569)

Andrés de Moros (1569-1572)

Francisco Villanueva (1572-1574)

Juan Sagastizábal (1574-1576)

Juan Bayona (1576-1577)

Vicent Mateu (1577-1578)

Francisco Villanueva (1578-1580)

Juan Bayona (1580-1584)

Juan Sagastizábal (1584)

Miguel López (1584-1586)

Vicent Mateu (1586-1587)

Antonino Pons (1587-1590)

Vicent Mateu (1590-1592)

---

51. Confeccionat segons la "Nomina rectorum" del *Libro de la Universidad del Colegio de Santo Domingo y San Jorge* (BC, ms.) el *Lumen domus* (BC, ms. 4709) i el registre de Pastor (1902).

Sebastià Casesnoves (1592-1594)
Juan Hernando (1594-1596)
Rafael Castelló (1596-1598)
Pedro López (1598-1600)
Rafael Castelló (1600-1602)
Vicent Mateu (1602)
Joan Vicent Català de Valeriola (1602-1604)
Pedro López Chález (1604; no jurà perquè morí en el viatge)
Juan Jerónimo Cenedo (1605-1607)
Juan Hernando (1607-1609)
Rafael Castelló (1609-1611)
Blai Verdú (1611-1613)
Francisco Salinas (1613-1615)
Reginaldo Amiguet (1615-1619; reelegit)
Antoni Bruguera (1619-1621)
Antoni Croses (1621-1623)
Reginaldo Amiguet (1623-1625)
Andreu del Fau (1625-1627)
Andrés de Uribe (1627-1629)
Antoni Croses (1629-1632)
Raimundo Sáenz (1632-1633)
Pere Jaume Sans (1633-1635)
Tomàs Vallgornera (1635-1637)
Sebastián Ordóñez (1637-1639)
Mateu Trecent (1639-1641)
Josep Salvat (1641-1643)
Juan Agustín Balaguer (1643-1645)
Isidre Salvat (1645-1647)
Onofre Bramó (1647-1648)
Vicent Merla (1648-1650; ecònom sota dominació francesa)
Florián de Torralba (1651-1653; president interí a l'espera de nomenament de rector)

Bernardo Aguirre (1653-1655)
Pedro Mártir Guerri (1655-1657)
Jacint Valent (1657-1659)
Pedro Royo (1659-1661)
Pere Llorent (1661-1664)
Pius Pla (1664-1666)
Antonio Pérez de Azpeitia (1666-1668)
Felip Balaguer (1668-1671)
Tomàs Bosch (1671-1674)
Domingo Pueyo (1674-1677)
Tomàs Corretger (1677-1680)
Tomàs Bosch (1680-1683)
Gregorio Ibáñez (1683-1686)
Felip Balaguer (1686-1690)
Lluís Barutell i Erill (1690-1693)
Pablo Antonio de Guzmán (1693-1696)
Josep Lloret (1696-1699)
Tomàs Bosch (1699-1702)
José Lamana (1702-1706)
Miquel Vernet i Josep Tomàs (1706-1709; vicereactors, vacant per guerra)
Baltasar Pastor (1709-1712)
Francisco Laborda (1712-1713)
Josep Ferrer (1713-1717)
Miquel Vernet (1717-1721)
José Cortés (1721-1724)
Josep Ferrer (1724-1725)
Miquel Vernet (1725-1729)
José Antonio Vela (1729-1730)
Domingo Ruiz (1730-1734)
Francesc Boïgues (1734-1737)
Vicente Bea (1737-1739)

Vicent Insa (1739-1743)
Juan Olóriz (1743-1746)
Joan Baptista Miró (1746-1749)
Luis Herrero (1749-1752)
Joan Baptista Miró (1752)
Juan Sartó (1752-1756)
Luis Herrero (1756-1757)
Vicent Ferrer (1757-1758)
Jacinto Domingo (1758-1762)
Francisco Ruiz (1762-1765)
Tomàs Pons (1765-1768)
Félix Portolés (1768-1769)
Vicent Espí (1769-1772)
Juan Bernal (1772-1775)
Joan Baptista Roig (1775-1778)
Manuel Martín Picó (1778-1781)
Pau Coscollana (1781-1785)
Jaume Manyarell (1785-1787)
Domingo Belloch (1787)
Isidoro Escriche (1787-1790)
Vicent Cisternes (1790-1792)
Bernat Bosch (1792-1795)
Antonio Ger (1795-1798)
Manuel Miner (1798-1802)
Lorenzo Gómez (1802-1806)
Verneda (1806)
Manuel Miner (1806-1808)
Roc Bàrdenes (1808; president, per renúncia de Miner)
Vicent Pons (1809-1810)
Tomàs Camps (1815-1819)
Juan Bautista Ramo (1820-1823)

Apèndix 2. Memorial lliurat a la Cort el 1717 per conservar la patent d'atorgar graus

✠
S E Ñ O R .

152

A Provincia de Aragon , Orden de Predicadores, puesta à los Reales Pies de V. Mag. Dize, que en la Ciudad de Tortosa fue erigido en Vniversidad, el Colegio de Santo Domingo, y San Jorge , de Religiosos de la misma Orden , por la Santidad de Paulo Tercero por el año passado de 1534. con facultad de leer , enseñar , y graduar à los Religiosos en Artes , y Sagrada Theologia ; y despues por Bula de Clemente Oçtavo del año de 1600. se estendiò tambien à los Seculares , que estudiassen en dicho Colegio ; y en esta forma , en virtud de dichas Bulas , y Concesiones Apostolicas , y con sola la Autoridad Pontificia , se leyeron , y enseñaron en dicho Colegio las referidas facultades de Artes , y Sagrada Theologia por mas de vn siglo , confiriendo los grados , asi à los Religiosos , como à los Seculares, que huviesen cursado el tiempo necessario , y aprovechadose en el estudio de dichas Ciencias; aviendo dado aquella Religiosa Casa tanto fruto à la Iglesia , como es notorio , y se pudiera hazer vn Catalogo de hijos illustres del Colegio, varones eminentes en letras, y virtud, con gran numero de Maestros, Obispos, Arçobispos, Cardenales, Confessores de los señores Reyes, Maestros del Sacro Palacio , y otras Dignidades ; no siendo lo menos vtil el aver dado el dicho Colegio en todo tiempo sugetos habiles para Curas, y Parrocos de todo aquel Obispado , que es muy dilatado , y en todo el no ay , ni ha avido jamàs otra Vniversidad , ni se halla à corta distancia ; de forma , que en aquel Colegio han hallado siempre los Prelados personas idoneas para poder administrar el pasto espiritual en todos los Pueblos de su Diocesi, siendo el vnico desempeño de esta incomparable importancia los alumnos , y Discipulos del Colegio ; y à este santo fin todo Eclesiastico , y Espiritual, se dirigiò la fundacion , y la autoridad, y Concesion de poder graduar en Artes, y Sagrada Theologia

logia solamente , con todas las grãcias ; y Privilegios , que gozaban en España otros insignes Colegios de la Orden , sin que se pueda tratar de las demàs Ciencias profanas, y Seculares, que no conducen à el instituto Eclesiastico , y Religioso, y à la formacion , y creacion de vn Seminario de Predicadores , y Confessores, Operarios de la viña del Señor, Directores de Almas, y Pastores de las ovejas de Jesu-Christo , redimidas con su preciosa Sangre.

Por estos altos, y especiosos motivos los Señores Reyes, gloriosos Progenitores de V. Mag. recibieron este Colegio baxo su Real proteccion , y en su Real Patronato, honor el mas estimable , que reconoce aquella Religiosa Casa , y en el que funda sus mas seguras esperanças de merecer esta su reverente Suplica la innata Real piedad de V. Mag. figuiendo las pisadas de su Augustissimo Abuelo el Señor Rey D. Phelipe Quarto, que bien informado de la importancia de este Colegio, y de sus especiales meritos , y servicios, le honró tambien con su Real Privilegio, para que aquellos grados que hasta entonces conferia de tiempo tan antiguo , solo por la autoridad Apostolica , y Pontificia , los diese tambien en adelante perpetuamente con la Regia , como consta de la Real Cedula expedida en el año de 1645. de fuerte , que ha casi dos siglos, que el Colegio està en possession de graduar , sin ser Vniversidad general de todas Ciencias , sino limitada à Artes , y Sagrada Theologia, solo para los Religiosos de la Orden, y para otros Eclesiasticos Seculares , como regularmente lo son los que se dedican à este estudio, sin aver nada secular, ni profano, y sin gozar de rentas algunas por razon de Vniversidad , si solo las de Colegio , y Convento de Religiosos , como los demàs Conventos de la Orden.

En este estado , con el motivo de aver resuelto V. Mag. fundar vna Vniversidad literaria, y Estudios generales en la Ciudad de Cervera, del Principado de Cataluña, extinguiendo todas las que avia en èl , como lo eran las de Barcelona , Girona, Lerida, Tarragona, y Vique, se intenta por los Ministros de V. Mag. extinguir tambien , y cerrar aquel Colegio de Santo Domingo, lo que no parece poder ser del piadoso Real animo de V. Mag.

di

ni que la mente de su Real Decretõ comprehenda aquel Colegio , que jamàs ha tenido , ni tiene Estudios generales , ni Catedras de todas Ciencias como las Vniversidades generales, Seculares , y Reales ; cuya inteligencia , Señor , es tan conforme à razon , como ajustada à todos Derechos : A razon , porque nunca puede ser de perjuizio à la nueva Vniversidad de Cervera la estabilidad , y consistencia del Colegio de Tortosa , ni de utilidad su extrincion, por no tener rentas algunas para agregar à la Vniversidad de Cervera, ni Cathedras dotadas, ni concurrencia notable de Estudiantes , si solo de aquellos mas pobres naturales , inclinados , y dedicados à el Estado Eclesiastico ; lo que se ha visto por la experiencia de muchos años , pues aviendo en Cataluña tantas celèbres Vniversidades, y Estudios generales numerosos , no les ha causado el menor perjuizio este Colegio , ni jamàs se ha hecho reparo alguno, y mucho menos podrá hazerse aora reducidas todas las Vniversidades à la de Cervera, distante de Tortosa mas de treinta leguas : à que se llega , que dos tercias partes del Obispado de Tortosa , està dentro de los limites del Reyno de Valencia : y tan cerca de su Capital , como siete leguas ; y aviendo conservado la Ciudad de Valencia su florentissima Vniversidad con tan numeroso concurso de Estudiantes de todas facultades , à ella mas que à otra alguna irian à estudiar los que quisiesen salir del Obispado de Tortosa , y les tendria mejor quenta, y conveniencia.

Es tambien , Señor , conforme à todos Derechos la inteligencia à los Reales Decretos de V. Mag. pues siendo el Colegio vn Convento de Religiosos, y los Privilegios Apostolicos, que despues los Señores Reyes quisieron tambien dignarse de honrarlos , y autorizarlos con los suyos, no se debe esperar de la grandeza , y soberania de V. Mag. ni de su Santo, y Religioso zelo , como fuente que es de la justicia , que quiera aniquilar , y destruir vna obra tan del servicio de ambas Magestades, hechura de los Vicarios de Jesu-Christo, y de los gloriosissimos Reyes Progenitores de V. Mag. y de su Real Patronato.

Finalmente , Señor , espera la Provincia de Santo Domingo de Aragon , del Religioso zelo de V. Mag. el consuelo que promete su Real Clemencia, sirviendose mandar, declarar los referidos

ridos

ridos Reales Decretos, y que nō se entiendan con el Colegio de Santo Domingo de Tortosa, ni en quanto à el se innove, continuando como hasta aqui en el vso, y possession de sus Privilegios. Guarde Dios la Catolica Real Persona de V. Mag. para bien de esta Monarquia, exaltacion de la Fè, y aumento de la Religion Catolica,

La Provincia de Aragon, Orden
de Predicadores, puesta a los
Reales Pies de V. Mag. suplica
por la Universidad del
Real Colegio de
Tortosa.

✠
SEÑOR:

Bibliografia

- Alonso Asenjo, Julio. (1996). *Optimates laetificare: la Egloga in Nativitate Christi* de Joan Baptista Anyés o Agnesio. *Criticón*. 66-67, pp. 307-368.
- Alvar, Elena. (1980). Exequias y certamen poético por Margarita de Austria (Zaragoza, 1612). *Archivo de Filología Aragonesa*. xxvi-xxvii, pp. 225-389.
- Álvarez de Morales, Antonio. (1971). Antonio Álvarez de Morales. *La "Ilustración" y la reforma de la Universidad en la España del siglo xviii*. Madrid: Instituto de Estudios Administrativos.
- Arribas, Josefina. (2000). Aportacions documentals als Reials Col·legis de Tortosa. *Recerca*. 4, pp. 53-76.
- Arroyas, Magín, Gil, Vicente. (1994). Revuelta y expulsión: los procesos inquisitoriales de los dirigentes moriscos de la Sierra de Espadán en 1568. Dins *L'expulsió dels moriscos. Conseqüències en el món islàmic i el cristià* (pp. 388-392). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- Ayguals de Izco, Wenceslao. (1846). *El Tigre del Maestrazgo, o sea, de grumete a general*. Madrid: Imprenta de don Wenceslao Ayguals de Izco.
- Barraquer, Cayetano. (1906). *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Barcelona: Imprenta de F. J. Altés y Alabart. 2 vol.
- Carbonell, Marià. (1991). *L'arquitectura classicista a Catalunya 1545-1659* (Microforma). Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Cerro, Rafael. (2003). Sociología profesional de una élite letrada: los alcaldes mayores de Tortosa. *Pedralbes*. 23, pp. 263-282.

- Collell, Albert. (1965). *Escritores dominicos del Principado de Cataluña*. Barcelona: Ediciones de la Ponencia de Cultura de la Diputación Provincial de Barcelona.
- Continuación del «Lumen domus» desde el año 1806*. Ms. (Arxiu Capitular de la Catedral de Tortosa).
- Diago, Francisco. (1599). *Historia de la provincia de Aragón de la orden de predicadores*. Barcelona: Sebastián de Cormellas.
- Echarte, Tomás. (1997). Todo un conjunto histórico y artístico dominicano, ahora sede del archivo-museo de Tortosa. *Recerca*. 2, pp. 67-88.
- Espino, Antonio. (2009). *Miquelets i sometents al front de l'Ebre durant la Guerra de Successió (1705-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor.
- Fabregat, Emeteri. (2004). El fris dels reis del Col·legi de Sant Jaume i Sant Maties. *Recerca*. 8, pp. 275-301.
- Felipo, Amparo. (1993). *La Universidad de Valencia durante el siglo XVI (1499-1611)*. València: Universitat de València.
- Ferrer, Pau. (1994). Los moriscos de la Ribera del Ebro. Las encuestas informativas (1610-1615). Dins *Congrès Internacional del 380è Aniversari de l'expulsió dels moriscos: 'L'expulsió dels moriscos. Conseqüències en el món islàmic i en el món cristià (Sant Carles de la Ràpita)* (pp. 42-53). Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- Fernández Luzón, Antonio. (2005). *La Universidad de Barcelona en el siglo XVI*. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona.
- Forniés, José Francisco. (1980). *Fuentes para el estudio de la Sociedad y la Economía Aragonesas (1776-1808)*. Zaragoza: Diputación Provincial.
- Fuster, Justo Pastor. (1827-1830). *Biblioteca valenciana de los escritores que florecieron hasta nuestros días*. Valencia: Imprenta y Librería de José Ximeno. 2 vol.
- García Hinarejos, Dolores. (2000). Martín Garcia de Mendoza y la arquitectura del Renacimiento en la diócesis de Tortosa. *Recerca*. 4, pp. 7-52.

- Garganta, José María (ed.). (1950). [Baltasar Sorió], *De viris illustribus provinciae aragoniae ordines praedicatorum*. València: Instituto Valenciano de Estudios Históricos.
- Garriga, Joaquim (amb la col·laboració de Marià Carbonell). (1986): L'època del Renaixement, s. XVI. Dins *Història de l'Art Català* (v. 4, pp. 98-102). Barcelona, Edicions 62.
- Gil, Yolanda. (2004). *Arquitectura de la época barroca en Castellón*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló.
- Gilabert, Jordi. (2000). Jordi Gilabert. Atacs corsaris i sistema defensiu a la mar de l'Ebre. Segle XVI. *Recerca*. 4, pp. 137-179.
- Giménez López, Enrique. (2006). «El antijesuitismo en la España de mediados del siglo XVIII». Dins Fernández Albaladejo, Pablo (ed.). *Fénix de España. Modernidad y cultura pròpia en la España del siglo XVIII (1737-1766)* (pp. 283-326). Madrid: Marcial Pons. Ediciones de Historia.
- Iturat, Joaquín. (2000). *Sobre los orígenes del Seminario Conciliar de Tortosa*. Tortosa: Seminario Diocesano de Tortosa.
- Latassa, Félix, Gómez Uriel, Miguel. (1884-1886). *Biblioteca antigua y nueva de escritores aragoneses refundidas en forma de diccionario bibliográfico-biográfico por Miguel Gómez Uriel*. Zaragoza: Imp. de C. Ariño. 3 vol.
- Llaquet, José Luis. (2001). José Luis Llaquet. *La Facultad de Cánones de la Universidad de Cervera (s. XVIII-XIX)*. Tesi doctoral no publicada. Universitat de Barcelona: Barcelona.
- Lumen domus*. (1633). Biblioteca de Catalunya. Fons Reials Col·legis de Tortosa, Ms. 4709.
- Madoz, Pascual. (1849). *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid: Imprenta del Diccionario. 16 vol.
- Martí Grajales, Francisco. (1927). *Ensayo de un diccionario biográfico y bibliográfico de los poetas que florecieron en el Reino de Valencia hasta el año 1700*. Madrid: Tip. de la «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos».
- Martorell, Francisco. (1997) [1626]. Francisco Martorell. *Historia de la antigua Hibera*. Tortosa: Centre de Lectura de les Terres de l'Ebre.

- Massip, Jesús. (1968a, 2 de febrer). El patí de Sant Lluís. *La Voz del Bajo Ebro*, p. 3.
- Massip, Jesús. (1968b, 9 de febrer). El Renaixement i els dominics a Tortosa. *La Voz del Bajo Ebro*, p. 2.
- Massip, Jesús. (1968c, 16 de febrer). L'antiga església de Sant Domènec. *La Voz del Bajo Ebro*, p. 10.
- Massip, Jesús. (1968d, 23 de febrer). Els Reials Col·legis. *La Voz del Bajo Ebro*, p. 10.
- Massip, Jesús Francesc. (1981a, 26 de febrer). Els orígens del Renaixement a Catalunya. Joan Anglès, un arquitecte tortosí del segle XVI. *Ebre Informes*, p. 5.
- Massip, Jesús Francesc. (1981b, 26 de març). El Renaixement a Tortosa. *Ebre Informes*, p. 2.
- Massip, Jesús Francesc. (1981c, 2 d'abril). Estudi del pati de Sant Maties. *Ebre Informes*, p.2
- Mestre, Francesc. (1982). Francesc Mestre i Noé. *Temps, vida i obres del polígraf D. Jaume Tió i Noé (1816-1844)*. Tortosa: Lluís Mestre.
- Miravall, Ramon (ed.). (1980). *Epigrames i sonets per la conquesta de Buda*. Tortosa: Dertosa.
- Miravall, Ramon. (1982.). *L'Institut de Batxillerat a Tortosa*. Tortosa: Publicacions de l'Institut de Batxillerat de Tortosa.
- Muñoz, Hilari, Querol Coll, Enric. (2004). *La Guerra dels Segadors a Tortosa (1640-1651)*. Valls: Cossetània Edicions.
- O'Callaghan, Ramon. (1897). *Los antiguos lectores dominicos del Seminario Conciliar de Tortosa*. Tortosa: Imprenta Católica de José L. Foguet y Sales.
- Olivé, Enric, Prats, Josep M^a, González, Antoni. (2006). *Història dels estudis universitaris a Tarragona*. Tarragona: Publicacions URV.
- Ortega, Pascual. (2011). L'expulsió dels moriscos i la repoblació del territori. Dins Muñoz, Hilari, Querol, Enric (coord.). *Història de les Terres de l'Ebre. Història Moderna* (vol. III, pp. 205-213). [S. l.]: Aeditors.

- Palacios, Bonifacio. (1967). Historiadores y cronistas del Real Convento de Predicadores de Zaragoza. *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*. 19-20, pp. 183-200.
- Pardo, Juan Francisco. (2001). *La guerra de Espadán, 1526: una cruzada en la Valencia del Renacimiento*. Segorbe: Concejalía de Cultura.
- Pastor, Federico. (1902, 25 de juny – 1902, 3 de desembre.). La lectoría de la Seo y los Colegios Reales. *Diario de Tortosa*, núm. 445, 451, 456, 462, 474, 486, 548, 558, 580, 585.
- Pastor, Federico. (1913, 22 de març). Convento de Santo Domingo y San Jorge. La misa del rayo. *El Restaurador*, p. [1].
- Pérez Samper, María Ángeles. (2001). Espacios y prácticas de sociabilidad en el siglo XVIII: Tertulias, refrescos y cafés de Barcelona. *Cuadernos de Historia Moderna*. 26, pp. 11-55.
- Pitarch, Vicent (ed.). (2000). *Descripción succincta de la noble y antigua Universidad de Catí*. Benicarló: Edicions Alambor.
- Prats, Joaquim. (1993). Joaquim Prats. *La Universitat de Cervera i el reformisme borbònic*. Lleida: Pagès Editors.
- Querol Coll, Enric. (1999). *Tortosa, república literària*. Tortosa: Consell Comarcal del Baix Ebre.
- Querol Coll, Enric. (2006). *Estudis literaris sobre cultura literària a Tortosa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Querol Coll, Enric, Solervicens, Josep (ed.). (2011). [Cristòfol Despuig]. *Los col-loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Querol Coll, Enric. (2012). Notícia sobre la Sociedad Económica Dertosense (1835-1850). *Quaderns de l'Ebre*. 2, pp. 3-10.
- Rais, Mariano, Navarro, Luis. (1819). *Historia de la provincia de Aragon, orden de predicadores, desde el año 1808 hasta el de 1818*. Zaragoza: Francisco Magallón.
- Revilla, Federico. (1987). Federico Revilla. Un discurso simbólico renacentista en el colegio de San Jaime y San Matías de Tortosa. *Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología*. LIII, pp. 330-338.

- Rodríguez de Campomanes, Pedro. (1774). *Discurso sobre el fomento de la industria popular*. Madrid: En la imprenta de Antonio de Sancha.
- Rubió, Manuel. (1915). Manuel Rubió. *Historia de la real y pontificia Universidad de Cervera*. Barcelona: Librería Vedaguer.
- Sabaté, Flocel. (2003). Sobre tenir lo Studi de Lleyda en Tortosa. *Acta medievalia*. 23/24, pp. 381-414.
- Sánchez Blanco, Francisco. (1999). Francisco Sánchez Blanco. *La mentalidad ilustrada*. Madrid: Taurus.
- Sánchez Blanco, Francisco. (2002). *El Absolutismo y las Luces en el reinado de Carlos III*. Madrid: Marcial Pons, Ediciones de Historia, S. A.
- Segarra, Miguel. (1943). Miguel Segarra *El maestro fray Blas Verdú de Sanz*. Castellón de la Plana: Sociedad Castellonense de Cultura.
- Serra, Eva. (2010). Els moriscos de reialenc de les Terres de l'Ebre. L'administració de Galceran Albanell, batlle i alcaid de la batllia de Tortosa (del 30 de març de 1611 al 2 de març de 1612). *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*. 28, pp. 103-140.
- Verdú, Blas. (1607). *Libro de las aguas potables y milagros de la fuente de Nuestra Señora del Avellá*. Barcelona: Sebastián de Cormellas.
- Valldepérez, Santiago. (1999). Muchos moros en la costa y pocos moriscos en el interior catalán. Dins Belenguer, Ernest (coord). *Felipe II y el Mediterráneo* (vol. III, pp. 593-609).. Madrid: Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V.
- Vergés Pauli, Ramon. (1993) [1909]. *Espurnes de la llar* vol. II. Tortosa: Cooperativa Gràfica Dertosense.
- Vidal, Jacobo. (2005). Assaig de panorama de les arts a la Tortosa del Renaixement. Dins Querol, Enric, Vidal, Jacobo. *Cultura i art a la Tortosa del Renaixement* (pp. 125-269). Tortosa: Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre.
- Vinaixa, Joan Ramon. (2003). *El Trienni Constitucional al partit de Tortosa*. Tarragona: Cossetània Edicions.
- Vives, Eduard. (2003). Els frares menors menors a les Terres de l'Ebre: el convent de Tortosa (segles XIII-XIV). *Recerca*. 7, pp. 231-263.

Amb la col·laboració de:

Ajuntament
de Tortosa

Diputació Tarragona